



Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

memo

Beleidsrapportages 1 t/m7 Corona Gedragsunit

Beleidsrapportage nummer 1 d.d. 15-05-2020

1. Introductie

De Corona Gedragsunit bestaat sinds eind maart 2020. Haar missie is om bij te dragen aan de effectiviteit van Corona maatregelen, door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. De gedragsunit werkt kortcyclisch en vraaggestuurd, waarbij ook wordt geanticipeerd op toekomstige vragen. Door onderzoek maakt zij het samenspel zichtbaar tussen gedrag, draagvlak en welbevinden. Zij adviseert over gedragsaspecten van maatregelen en monitort het effect van maatregelen op gedrag. Adviezen worden onder andere ingebracht bij het NKC. De Corona Gedragsunit rapporteert tweewekelijks aan beleid (VWS) en stelt ook tweewekelijks een openbare factsheet op met haar resultaten.

2. Activiteiten en resultaten

3.

2.1 Literatuuronderzoek

2.2

De Corona Gedragsunit volgt via de wetenschappelijke literatuur de ontwikkelingen op het gebied van corona en gedrag op de voet om (toekomstige) beleidsvragen te kunnen beantwoorden. De afgelopen periode zijn op basis hiervan vragen beantwoord over gedragsaspecten bij het gebruik van mondkapjes en thuisisolatie. De onderliggende literatuurverkenningen worden gepubliceerd op rivm.nl.

Op dit moment wordt o.a. literatuur onderzocht rondom zelftests. Corona-specifieke wetenschappelijke gedragskennis is nog beperkt, derhalve wordt veel geput uit gedragsonderzoeken op aanpalende terreinen.

Het overzicht van relevante literatuur is opvraagbaar. Op een later moment wordt deze informatie ook op de RIVM website gepubliceerd.

2.3 Kennisnetwerk

2.4

Veel kennisinstellingen doen onderzoek op het gebied van gedrag en de coronamaatregelen. De Corona Gedragsunit onderhoudt een overzicht hiervan, dat doorlopend wordt aangevuld.

In de lijst met meest relevante onderzoeken staat onder andere het volgende onderzoek:

[De Gelderse Impact Studie](#) van Kieskompas, VU Amsterdam, provincie Gelderland
[De bedreigde stad \(Rotterdam\)](#) van Erasmus Universiteit Rotterdam, VU Amsterdam, Kieskompas
[De Corona Barometer](#), onderdeel van Lifelines Corona Research Project van UMC Groningen, de RUG, de Aletta Jacobs School of Public Health en Lifelines.
[De CovidExit Studie](#) van TUDelft en VU Amsterdam

De Corona Gedragsunit werkt aan een netwerk waarin actief kennis wordt uitgewisseld rondom onderzoek naar gedrag en de coronamaatregelen. De Unit wordt ook veelvuldig uitgenodigd kennis in te brengen bij coronagerelateerde activiteiten van andere instanties, zoals het LOT-C en de Veiligheidsregio's.

2.5

2.6 Kwantitatief vragenlijst onderzoek

Om beter te begrijpen hoe mensen denken over de afgekondigde maatregelen, wat hun drijfveren zijn om zich hier aan te houden en wat de impact op mensen is, houden het RIVM en GGD'en een groot vragenlijstonderzoek. Resultaten hiervan kunnen worden gebruikt voor het nationale en lokale beleid. Het vragenlijstonderzoek wordt in de periode eind april - begin juli vijf keer uitgevoerd. De resultaten worden uitgebreid gepubliceerd op RIVM.nl.

Uit de resultaten van de eerste meting onder bijna 90.000 deelnemers blijkt dat het niet voor iedereen even makkelijk is om zich aan de maatregelen te houden. De 1,5 meter-maatschappij blijkt een lastige opgave. In veel gevallen kwamen mensen te dichtbij, bij activiteiten zoals boodschappen doen of wanneer zij naar buiten gingen voor werk. Persoonlijke hygiënemaatregelen, zoals het niet meer geven van een hand, of het gebruik van papieren zakdoekjes, zien de meeste Nederlanders niet als een probleem.

Hoewel mensen het moeilijk vinden zich aan de maatregelen te houden, denken de meeste mensen wel dat de maatregelen zullen helpen het virus in te dammen. Het draagvlak voor maatregelen die het sociale leven inperken, zoals thuis blijven en zo min mogelijk bezoek ontvangen, neemt af. Persoonlijke hygiëne maatregelen denken mensen langer vol te houden.

De maatregelen kunnen ook invloed hebben op onze mentale, fysieke, en sociale gezondheid. Ruim een derde geeft aan veel meer angstig, somber, gestrest en eenzaam te zijn geworden. Ongeveer 20% heeft (veel) meer slaapproblemen dan voorheen. Er zijn ook mensen die aangeven juist minder van deze gevolgen op hun welbevinden te ervaren, zo geeft 13% van de deelnemers aan minder stress te ervaren dan voor de corona-crisis.

Nog niet gepubliceerd: Aan de eerste ronde hebben circa 3000 jongeren in de leeftijd van 16-24 jaar meegedaan. Bij deze groep valt op dat deze crisistijd hen zwaar valt. Jongeren vinden het moeilijk om afstand te houden bij verschillende sociale activiteiten. Daarnaast hebben ze hun twijfels of het houden van afstand en beperken van bezoek wel effectief is. Een relatief groot deel geeft aan zich somberder en vooral ook eenzamer te voelen, dan in de periode voor de maatregelen. Naarmate de maatregelen langer duren, neemt bij jongeren het draagvlak voor de maatregelen af.

De vragenlijst voor de tweede ronde is dinsdag 12 mei gesloten. Van de 65.000 uitgenodigde deelnemers hebben 53.000 gereageerd. Een hoge respons. In deze ronde zijn onder meer vragen rond de nieuwe maatregelen opgenomen die gelden sinds 6 mei. Resultaten volgen op 20 mei.

2.7

2.8 Kwalitatief onderzoek – interviews

In aanvulling op het kwantitatieve onderzoek via vragenlijsten, worden aansluitend interviews afgenomen bij een kleine selectie van de respondenten, met als doel meer inzicht te krijgen in achterliggende redenen van de antwoorden die men heeft gegeven. Ook kan ingezoomd worden op een specifiek thema of maatregel, zoals nu gebeurt over het onderwerp mondkapjes.

In de eerste ronde zijn 31 interviews gehouden met respondenten, die zijn geselecteerd uit surveyronde 1 van het RIVM en GGD GHOR Nederland en die zijn geïnterviewd in de periode van 1 tot en met 6 mei 2020.

Algemene indruk

De meeste mensen zeggen dat het goed met ze gaat en weten zich aan de maatregelen te houden. Dit kost wel de nodige moeite. Bijna iedereen mist de face-to-face sociale contacten. Een derde ervaart moeilijkheden, wat varieert van het soms hebben van een dipje of zorgen over de toekomst, tot het ervaren van eenzaamheid of rouw door verlies van een naaste door corona.

Risico-inschatting

Een meerderheid van de geïnterviewden (inclusief mensen met een kwetsbare gezondheid) denkt dat de kans klein is dat ze zelf besmet raakt of dat zij anderen zullen besmetten. Als meest genoemde reden noemt men dat ze de maatregelen naleven. Interessant is dat de helft van de mensen die aangeven een kleine kans op besmetting te hebben doordat ze de maatregelen goed naleven, ook verwachten dat de gevolgen niet ernstig zijn als ze toch besmet worden. Het kleine aantal mensen dat de kans groot acht om zelf besmet te worden of anderen te besmetten, verwacht dit, omdat ze op plekken komt waar veel mensen zijn (bijvoorbeeld het OV of de supermarkt) of een beroep uitoefenen waarbij er contact is met anderen.

Toekomst

Bijna alle mensen denken de maatregelen nog wel een tijd vol te kunnen houden, mits er meer bewegingsvrijheid komt, perspectief wordt geboden en mogelijkheden komen voor sociale contacten. Meer dan de helft van de mensen maakt zich geen zorgen over de eigen toekomst of de toekomst in het algemeen. Als mensen wel zorgen hebben, dan gaan die over baan, financiën, gezondheid van zichzelf of familie of over een nieuwe uitbraak. De helft van de mensen ziet de 1,5 meter-maatschappij op de langere termijn voor zich, mits er meer ruimte is voor sociale activiteiten. Wel noemen meerdere geïnterviewden de 1,5 meter-maatschappij een verarming van de samenleving. Mensen hebben behoefte aan persoonlijk contact en aanraking.

2.9 Kwalitatief onderzoek – social media analyse

In samenwerking met het Meertens instituut en universiteit Leiden en het Radboud UMC, wordt verkend welke mogelijkheden de analyse van social media biedt om verdiepend kwalitatief onderzoek te doen. Zo wordt gezocht naar argumenten voor en tegen bepaalde maatregelen, zoals het gebruik van mondkapjes. Uit een eerste analyse van Twitter berichten van februari tot mei 2020 komende de volgende opvallende zaken:

In vergelijking met andere perioden is de algemene positiviteit in de corona-tijd, gemeten met sentimentanalyse, ruwweg gehalveerd. De inhoud van positieve berichten is meer op hoop en toekomst gericht ("ik hoop dat het snel beter gaat") dan het normale ("het gaat best goed").

De algemene negativiteit is ongeveer even groot als in andere perioden, maar we zien binnen de negatieve berichten een inhoudelijke verschuiving naar uitingen van angst en referenties naar de dood.

De aandacht ging in februari uit naar andere landen en naar de nieuwe hygiëne-maatregelen; in maart werden Nederland, thuisblijven en ziekenhuisopnamen de hoofdonderwerpen, en in april verschoof de aandacht naar de politiek en de effectiviteit van maatregelen.

Er wordt veel gerefereerd naar nieuwsberichten, talkshows en persconferenties van het kabinet; dat laatste is ongewoon.

De tweets over mondkapjes zijn overwegend negatief: 80.8%. Nota bene, de zoekperiode is tot 1 mei, dus de maatregel van verplicht mondkapjes in het OV was toen nog niet afgekondigd. Er wordt nu aanvullend onderzoek gedaan wat de overwegende reacties zijn na het afkondigen van deze maatregel.

2.10

2.11 *Verdiepend onderzoek*

Vanuit VWS is de vraag gesteld welke effecten te verwachten zijn op gedragingen als mensen een serologische zelftest doen (op aanwezigheid van afweerstoffen).

Om dit op korte termijn te beantwoorden is een exploratief plan van aanpak opgesteld waarin een *mixed method* benadering gekozen is. Komende weken worden interviews afgenomen en wordt er een vragenlijst uitgezet om op deze vraag in juni een antwoord te kunnen geven.

2.12 *Kennisintegratie en -verspreiding, Open Science*

De Corona Gedragsunit streeft ernaar de kennis die zij verzamelt en ontwikkelt, integraal en snel beschikbaar te maken voor andere partijen. Deze partijen bevinden zich in 3 werelden. Allereerst de beleidswereld, die met de aangereikte kennis haar beleid kan vormgeven. Daarnaast de wetenschappelijke wereld, waar bijvoorbeeld door het delen van protocollen en data, tot een gezamenlijk versneld inzicht kan worden gekomen over specifieke gedragswetenschappelijke vraagstukken in Coronatijd. Als derde wereld wordt 'de uitvoering' gezien, de partijen die met behulp van gedragswetenschappelijke kennis hun rol in de crisisafhandeling en -afschaling effectief kunnen invullen.

De Corona Gedragsunit werkt aan een plan waarin *Open Science* vorm wordt gegeven, om maximaal transparant haar kennis en resultaten beschikbaar te maken voor genoemde werelden.

2.13 *Advisering overheidsbeleid en -communicatie*

Naast de ondersteuning van beleidsvorming met gedragswetenschappelijke kennis, wordt ook advies gegeven rondom overheidscommunicatie. De afgelopen weken werd onder andere feedback gegeven op campagnes die in voorbereiding zijn, zoals de "Alleen samen" campagne. Daarnaast werd op scripts gereageerd die gebruikt worden om te communiceren over specifieke maatregelen, denk aan school, musea, sport, zzp, drukte vermijden.

4. Overige relevante onderzoeksresultaten andere instituten

Zie hiervoor de *separate rapportage "resultaten covid-gerelateerd onderzoek preventie, zorg en maatschappij"*.

5. Vooruitblik

Week van 18 mei

Deze week volgt oplevering van de resultaten van de tweede ronde vragenlijstonderzoek. Van de 65.000 uitgenodigde deelnemers op de vragenlijst hebben 53.000 gereageerd. Een hoge respons dus. In deze ronde zijn onder meer

vragen rond de nieuwe maatregelen opgenomen die gelden sinds 6 mei. Streven is 20 mei publicatie.

In deze week start ook een nieuwe interviewronde. Daarin zal onder andere gevraagd worden hoe mensen de versoepeling (hebben) ervaren. En we gaan dieper in op wat mensen nodig hebben om de maatregelen op te kunnen blijven volgen.

Deze week zal ook het eerste beeld worden opgeleverd van interviews, die zich richten op doelgroepen die via het vragenlijstonderzoek minder goed bereikt worden. Dit betreft nu mensen met een lage sociaal-economische status of met een migratie-achtergrond.

Overige lopende activiteiten

Thema's die ook verkend worden in literatuur en voor mogelijk verdiepend onderzoek, zijn stigmatisering en effecten van versoepeling.

Bijlage – VWS-vraag & antwoord RIVM

Mondkapjes gebruik

Welke effecten heeft het gebruik of zou het gebruik van mondkapjes mogelijk kunnen hebben op de compliance aan de huidige social distancing maatregelen, zoals het advies 'blijf zoveel mogelijk thuis', 'blijf thuis bij klachten' en de anderhalve metermaatregel?

Antwoord RIVM

Het gebruik van mondkapjes kan compliance bevorderen maar ook doen afnemen – zowel experts als de wetenschappelijke literatuur geven hier geen eenduidige antwoord op.

Het verwachte effect van mondkapjes op compliance aan andere gedragsmaatregelen zal grotendeels afhankelijk zijn van de uitleg van de richtlijn / maatregel (wie, wanneer, waarom, verplicht en #hoedan) en de mate waarin het besluit over inzet mondkapjes in het verlengde ligt van omringende landen.

Goede monitoring van het effect van gebruik van mondkapjes op compliance ten aanzien van afstand houden is van belang om snel bij te kunnen sturen, indien nodig.

Thuisisolatie

Welke aandachtspunten voor gedrag zijn er bekend bij het bevorderen dat mensen 1) in thuisisolatie gaan indien nodig; 2) zich zelf melden bij symptomen en 3) zich ook twee weken aan de regels voor thuisisolatie houden? [dit in relatie tot wel /niet dagelijks bellen; ad random bellen]

Antwoord RIVM Corona Gedragsunit

Melden bij de eigen huisarts kan vertrouwdere voelen dan bij de GGD, daardoor laagdrempeliger en response verhogend. Mensen dagelijks laten bellen [door medewerkers van de GGD of ander steunpunt] heeft als voordeel dat er een monitoring ontstaat die niet afhankelijk is van individuele motivatie en/of adequaat kunnen handelen. 1 a 2 keer ad random bellen in de thuisisolatie fase kan zowel een steuntje vormen om vol te houden als een extra check. Tevens kunnen gerichte reminders behulpzaam zijn – uit studies naar therapietrouw is bekend dat dit maatwerk vereist.

Aanbevolen wordt om concrete cues-to-action te hanteren die worden gecommuniceerd via vertrouwde kanalen. De zelfdiagnose (is dit corona en wanneer moet ik bellen?) verdient daarbij extra aandacht.

Er zijn meerdere factoren die bijdragen aan (blijven) meewerken aan vrijwillige thuisisolatie. Belangrijk: 1) het nut van (de lengte van) de isolatie te blijven communiceren, 2) handelingsperspectief te bieden voor tijdens de isolatie (hoe om te gaan met praktische en emotionele obstakels) en 3) aandacht te houden voor verschillen tussen doelgroepen. Maak het zo gemakkelijk mogelijk om vol te houden!

6. Beleidsrapportage nummer 2 d.d. 29-05-2020

1. Introductie Corona Gedragsunit

2.

De Corona Gedragsunit ondersteunt beleid door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. De gedragsunit werkt kortcyclisch en vraaggestuurd, waarbij ook wordt geanticipeerd op toekomstige vragen. De Corona Gedragsunit rapporteert tweewekelijks aan het ministerie van VWS en stelt driewekelijks een openbare nieuwsbrief op met haar resultaten. Voor een samenvatting van de activiteiten van de Corona Gedragsunit, zie bijlage 1.

3. Onderzoeksresultaten periode 15 mei – 29 mei

3.1 Toepassing gedragsregels na ‘versoepeling’

Van 7 tot en met 12 mei is de tweede meting geweest van het vragenlijstonderzoek van het RIVM en GGD'en. Bijna 53.000 mensen hebben meegedaan aan zowel de eerste als de tweede meting.

Toepassing gedragsregels

Het onderzoek laat zien dat het niet meer handen schudden de meest makkelijk na te leven regel is. Ruim 99% zegt geen handen meer te schudden. Daarnaast geeft 89% aan ‘niet meer dan 3 mensen op bezoek’ te ontvangen. Ook het niet bezoeken van mensen met een kwetsbare gezondheid (81%), het in de elleboog niezen (71%) en het gebruik van papieren zakdoekjes (67%) wordt opgevolgd.

De anderhalve meter afstand houden lukt mensen steeds minder goed. Uit het onderzoek blijkt dat van alle keren dat mensen in een situatie belanden waarin ze afstand moeten houden, dit in gemiddeld 66% van de gevallen ook lukt. Het aantal mensen dat zegt dat anderen zelden of nooit in hun anderhalve meter komen, neemt vergeleken met half april af voor op het werk (-5%), bij het boodschappen doen (-9%) en bij het bezoeken van familie en vrienden (-12%).

In aanvullende interviews geven mensen aan in hun omgeving waar te nemen dat de regels door anderen steeds vaker worden overtreden, vooral het houden van 1,5m afstand. Dat leidt bij mensen tot irritatie en soms ook angst ten aanzien het gedrag van de bevolking. Een deel van de respondenten is bang dat anderen niet met de nieuwe vrijheden om kunnen gaan. **Mensen die inschatten dat het risico om zelf besmet te raken is toegenomen, kiezen voor zelfopgelegde beperkingen van bepaalde nieuwe vrijheden.**

Draagvlak voor maatregelen

Het draagvlak voor de verschillende maatregelen is hoog. Variërend per maatregel staat 71 tot 95% van de deelnemers erachter. De maatregel 'vermijd drukte' die sinds kort van kracht is, is goed ontvangen als vervanger van 'blijf zoveel mogelijk thuis'. Maar liefst 95% steunt deze nieuwe gedragsregel, tegen 82% voor 'blijf

zoveel mogelijk thuis' in de vorige meting. Maatregelen zoals thuisblijven bij verkoudheid en anderhalve meter afstand houden kunnen ook op grote steun rekenen (respectievelijk 92 en 93%). Minder draagvlak is er voor maatregelen die sociale contacten inperken zoals zelfstandig wonende ouderen door 1 of 2 vaste personen laten bezoeken en zo min mogelijk bezoek ontvangen, resp. 71 en 80%.

Uit interviews met respondenten blijkt ook dat **de aangekondigde versoepelingen en de Routekaart voor de komende maanden positief worden ontvangen**; meer bewegingsvrijheid was nodig in de ogen van de geïnterviewden. De versoepelingen worden ervaren als een eerste stap die gemaakt kan worden op basis van de ontwikkelingen van de cijfers. Veel mensen zouden wel graag willen dat de rust op straat die ontstaan is in de eerste weken van de maatregelen juist wat blijvender is.

De veelheid aan nieuwe regels zorgt wel voor meer verwarring. Mensen ervaren bepaalde inconsistenties die soms moeilijk zijn om te begrijpen. Bijvoorbeeld, waarom mogen sportscholen later open dan andere plekken waar veel mensen samenkomen, zoals restaurants, musea en bioscopen? Daar waar de maatregelen voor mensen minder eenduidig zijn, ontstaat ruimte voor interpretatie. Of die ruimte vervolgens gebruikt wordt, is vooral afhankelijk van de motivatie en risicoperceptie van mensen.

Specifieke doelgroepen

Voor enkele doelgroepen wordt gericht aanvullende informatie verzameld, omdat zij (nog) relatief slecht vertegenwoordigd zijn in de respondenten van het vragenlijstonderzoek. Dit betreft de groepen jongeren, migranten en mensen met een lage sociaal-economische status ('lage SES').

Momenteel wordt een groep migranten en burgers met lage SES geïnterviewd. Wat betreft kennis van de maatregelen ontstaat het beeld dat "de anderhalve meter" bij iedereen bekend is, het advies om vaak de handen te wassen en geen hand te geven bij de meerderheid, verdere hygiëne maatregelen en bezoekregels bij weinigen. Daarnaast denkt een deel van de respondenten dat mondkapjes verplicht zijn, en zijn er meerdere respondenten die hun boodschappen desinfecteren.

Een groot deel van de respondenten geeft aan dat het soms moeilijk is om te begrijpen wat er wordt gezegd. Voor mensen met een migratieachtergrond geldt in bijna alle gevallen dat ze zowel het Nederlandse nieuws als het nieuws uit het land van herkomst bekijken. **In veel gevallen zijn de maatregelen in land van herkomst strenger dan in Nederland. Dit leidt tot verwarring en ook achterdocht ten aanzien van de Nederlandse overheid.** Het algemene beeld is dat de meeste respondenten de maatregelen goed en nogal eens zelfs strenger dan vereist naleven.

3.2 Nieuwe maatregel: Mondkapjes in OV

De eerste beleidsrapportage van 15 mei kon nog geen beeld geven hoe Nederlanders aankijken tegen de maatregel van het verplichte gebruik van mondkapjes in het OV.

Op social media was vóór 6 mei 80% van de berichten rond mondkapjes nog negatief. Dit is duidelijk veranderd na afkondiging van deze nieuwe maatregel. De discussie over de beschikbaarheid van mondkapjes, die negatief van toon was en over het algemeen kritisch op maatregelen en het handelen van de overheid, nam na 6 mei sterk af. De houding ten opzichte van besmettingsrisico's wijzigde tegelijk van overwegend negatief naar licht positief.

Tweets over mondkapjes van de afgelopen maand gaan grotendeels over het kopen van mondkapjes, reizen met het ov en kappers. Daarnaast wordt gesproken over de relatie met andere maatregelen (zoals anderhalve meter afstand). Een klein deel (minder dan 2%) spreekt over schijnveiligheid of stelt vragen bij de effectiviteit. Argumenten en meningen over mondkapjes zijn hoofdzakelijk gericht op de vraag of mondkapjes verplicht zouden moeten worden, en in mindere mate of ze bescherming bieden.

Uit interviews blijkt dat de maatregel Mondkapjes in het OV wel vragen oproept. Waarom moeten bijvoorbeeld pas vanaf 1 juni mondkapjes verplicht op in het OV en niet per direct? En waarom is het dan niet toegestaan om een medisch mondkapje op te hebben; de variant die in de ogen van mensen juist de meeste bescherming biedt?

3.3 Overheidsvertrouwen

Uit het vragenlijstonderzoek blijkt een groot vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid probeert het coronavirus onder controle te houden: 72% van de respondenten heeft (veel) vertrouwen, 4% (helemaal) geen vertrouwen. Vergeleken met de eerste meting is het vertrouwen gelijk gebleven. In vergelijking met andere landen doet Nederland het volgens de respondenten (veel) beter (57%), terwijl een kleinere groep het beleid als (veel) slechter scoort (6%). Dit is ongeveer gelijk aan de eerste meting.

Over het algemeen vinden de meeste mensen dat de overheid het goed doet. De uitspraak dat de Nederlandse overheid haar best doet het goede te doen, krijgt de meeste steun (92% is het er (helemaal) mee eens). De minste steun krijgt de stelling dat de Nederlandse overheid rekening houdt met verschillende meningen van mensen (63%).

Uit interviews blijkt dat de persconferenties grotendeels positief ontvangen worden. Mensen geven aan dat de persconferenties steeds beter gestructureerd zijn geworden en dat ook het taalgebruik duidelijker is geworden. Dit maakt dat het televisiemomenten zijn geworden waar mensen soms zelfs naar uitkijken.

Het lijkt erop dat vertrouwen in de overheid een factor is die bedraagt aan naleving.

3.4 Media aandacht voor publicaties

Waarschijnlijk door de berichtgeving over de drukte tijdens het Hemelvaartsweekend, werd de publicatie van de resultaten van het vragenlijstonderzoek op 22 mei, sterk opgepikt door de media. Zowel kranten (ANP, NRC, Trouw, Telegraaf), TV

(Nieuwsuur, Op1) als radio (BNR, Radio1) pikten het nieuws op dat mensen het lastiger vinden om zich aan de anderhalf meter afstand te houden. Ook in aanloop naar verdere versoepeling van de maatregeling per 1 juni weet de pers de gedragsunit te vinden (zaterdag 30 mei: Goedemorgen Nederland; zondag 31 mei EenVandaag) De kern-boodschap in deze mediamomenten is dat veel mensen zich naar eigen zeggen nog goed aan de maatregelen houden, met name de hygiëne-maatregelen. En dat het nu meer gaat aankomen op de eigen verantwoordelijkheid van mensen om de regels goed toe te blijven passen, ook de 1,5 m afstand.

4. Vooruitblik onderwerpen komende weken

4.1 Testbeleid {onder embargo}

Serologische zelftesten

Zowel in de media als door online verkoop is er aandacht voor de mogelijkheid van zelftesten op antistoffen, die aantonen dat mensen het COVID-19 virus hebben gehad. Deze serologische testen worden te koop aangeboden als zelftesten voor thuis. Op verzoek van ^{5.1.2e} ^{5.1.2e} ^{5.1.2e} van VWS) is de Corona Gedragsunit onderzoek gestart naar de vraag: "Welk effect kan het gebruik (en specifiek de uitslag) van serologische testen door particulieren hebben op hun gedrag." Komende verschijnt een eerste literatuurscan hierover.

In aanvulling hierop vindt verdiepend onderzoek plaats. Uit een klein aantal exploratieve interviews blijkt onder andere dat voor de mensen diagnostische en serologische testen door elkaar lopen. Testen wordt als heel belangrijk gezien, want er is bij deze mensen grote behoefte aan duidelijkheid en zekerheid. Respondenten geven aan dat de uitslag van de zelftest invloed zou hebben op hun besluit bij kwetsbare naasten op bezoek te gaan, of op het vergroten van hun beweegruimte door uitstapjes verder van huis.

Met een aparte vragenlijst via de Universiteit van Amsterdam, wordt aan 1000 mensen een hypothetische situatie voorgelegd, waarin een procedure voor een zelftest wordt geschetst met een positieve of negatieve uitslag. Daarna worden vragen gesteld over hun gedrag. De bevindingen van de vragenlijst worden in de week na Pinksteren geanalyseerd en vervolgens gebruikt om in verdiepende interviews verder te onderzoeken.

Testen op corona via de GGD

Vanaf 1 juni kan iedereen met klachten zich laten testen op corona. Het gaat hierbij om een diagnostische test. Dit beleid roept een aantal vragen op. Gaan mensen zich daadwerkelijk laten testen als ze klachten hebben. En waarom wel of niet. Als ze zich laten testen, hoe snel/bij welke klachten. Welk gedrag gaan mensen vertonen na aanleiding van hun testuitslag. Gaan ze in quarantaine bij een positieve uitslag, gaan ze eerder op bezoek bij kwetsbare groepen bij een negatieve uitslag.

Om deze vragen te beantwoorden zet de gedragsunit diverse onderzoeksmethoden in. De wetenschappelijke literatuur wordt geanalyseerd om inzicht te krijgen wat in de wetenschap bekend is over beweegredenen voor testen en invloed op gedrag. In de 3e ronde vragenlijstonderzoek is een aantal vragen over testen en gedrag toegevoegd. Daarnaast is een analyse gedaan om de groep respondenten die al getest is te vergelijken met mensen die niet getest zijn, om te zien of we een ander gedragspatroon zien. Ook wordt in interviews met respondenten verder ingegaan op het onderwerp testen. Een social media analyse geeft een beeld in hoeverre het onderwerp speelt in de samenleving en of de berichten positief of negatief zijn.

Met deze verzamelde inzichten kan bij de uitvoering van het testbeleid, worden beoordeeld hoe barrières voor niet of te laat laten testen weggenomen kunnen worden. Ook kan er beter worden ingespeeld op wat mensen nodig hebben om na een testresultaat het gewenste gedrag te (blijven) vertonen.

4.2 Inrichting Anderhalve meter samenleving

Tegelijkertijd met de versoepeling van de maatregelen, wordt de vraag dringender hoe maatregelen als 'houd 1,5 meter afstand' en 'vermijd drukte' zich verhouden tot de mogelijkheid om weer meer activiteiten te ondernemen in de openbare ruimte. De Corona Gedragsunit verkent de mogelijkheden om voeding te geven aan de beantwoording van deze vraag. Tevens brengen we gedragswetenschappelijke kennis in bij diverse landelijke overleggen die gericht zijn op het uitvoering geven aan de maatregelen, zoals bij het LOT-C overleg van de veiligheidsregio's.

4.3 Solidariteit en polarisatie

Met het verder openstellen van sectoren en de daarbij behorende maatregelen, zal naar verwachting het thema solidariteit meer gaan spelen. En daarmee ook de polarisatie die kan ontstaan, door beleidskeuzes die worden gemaakt over tempoverschillen in de versoepeling. De gedragsunit denkt na hoe zij vanuit haar opdracht bij kan dragen aan de vragen die ongetwijfeld rondom dit onderwerp gaan opkomen.

Bijlage 1 - Samenvatting activiteiten Corona Gedragsunit

De Corona Gedragsunit voert diverse onderzoeksactiviteiten uit, die tezamen een breed beeld geven van de vraagstukken die spelen rondom gedrag in relatie tot de maatregelen in Coronatijd.

Kennis verzamelen en ontsluiten

Literatuuronderzoek

De Corona Gedragsunit WP2 houdt de gedragswetenschappelijke en grijze literatuur bij die wekelijks via een Pubmed en PsycInfo search binnenkomt rond COVID-19, aangevuld met een wekelijkse scan van andere gedragswetenschappelijke overzichtssites. Op basis van gerichte vragen van het ministerie van VWS, worden regelmatig literatuurscans opgesteld. Deze worden gepubliceerd op <https://www.rivm.nl/gedragswetenschappelijke-literatuur>.

Daarnaast is er een overzicht van lopende onderzoeken, zowel Nederlands als internationaal. Deze wordt geactualiseerd en is op verzoek deelbaar.

Kennisnetwerk

Veel kennisinstellingen doen onderzoek op het gebied van gedrag en de coronamaatregelen. De Gedragsunit onderhoudt een actueel overzicht hiervan. De Corona Gedragsunit werkt aan een netwerk waarin actief kennis wordt uitgewisseld rondom onderzoek naar gedrag en de coronamaatregelen. Dit netwerk bevat naast gedragswetenschappelijke expertise, ook kennis over leefomgeving, zorg en infectieziektebestrijding. De unit wordt al goed gevonden om kennis in te brengen bij corona-gerelateerde activiteiten van andere instanties, zoals het LOT-C en BIN NL.

Kennis ontwikkelen

Kwantitatief vragenlijst onderzoek

Om beter te begrijpen hoe mensen denken over de afgekondigde maatregelen, wat hun drijfveren zijn om zich hier aan te houden en wat de impact op mensen is, houden het RIVM en GGD'en een groot vragenlijstonderzoek. Resultaten hiervan kunnen worden gebruikt voor het nationale en lokale beleid. Het vragenlijst-onderzoek wordt in de periode eind april - half juli vijf keer uitgevoerd. De resultaten worden uitgebreid gepubliceerd op RIVM.nl.

4.4

Kwalitatief onderzoek – interviews

In aanvulling op het kwantitatieve onderzoek via vragenlijsten, worden aansluitend interviews afgenomen bij een kleine selectie van de respondenten. Het doel hiervan is om meer inzicht te krijgen in achterliggende redenen van de antwoorden die men heeft gegeven. Ook kan ingezoomd worden op een specifiek thema of maatregel.

Kwalitatief onderzoek - social media analyse

In samenwerking met het Meertens instituut en universiteit Leiden en het Radboud UMC, wordt verkend welke mogelijkheden de analyse van social media biedt om verdiepend kwalitatief onderzoek te doen. Zo wordt gezocht naar argumenten voor en tegen bepaalde maatregelen, zoals het gebruik van mondkapjes.

4.5

Verdiepend onderzoek

Naar aanleiding van bijvoorbeeld uitkomsten uit het kwantitatieve onderzoek, of vragen van het ministerie, wordt verdiepend onderzoek uitgevoerd. Dit is voor elk onderwerp maatwerk. Momenteel loopt onderzoek naar gedrag bij zelf-testen.

Kennis verspreiding en advisering

De Corona Gedragsunit maakt haar kennis breed beschikbaar voor beleid, wetenschap en uitvoeringspraktijk. Hiervoor werkt zij onder andere aan de uitwerking van het Open Science concept. En ondersteunt zij overheidscampagnes met communicatie advies op basis van gedragwetenschappelijke inzichten, waaronder de landelijke corona-campagnes.

7. Beleidsrapportage nummer 3 d.d. 12-06-2020

5. Introductie Corona Gedragsunit

6.

De Corona Gedragsunit ondersteunt beleid door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. In deze rapportage de belangrijkste high-lights voor beleid, van de opbrengsten van de afgelopen twee weken.

7. High lights onderzoeksresultaten periode 27 mei – 10 juni

- Het draagvlak voor de algemene maatregelen blijft hoog.
- De negatieve impact van de coronacrisis op het sociaal en mentaal welzijn neemt af.
- Het naleven van hygiënemaatregelen blijft stabiel, 1,5 meter afstand houden wordt ook bij bezoek thuis lastiger.
- Veel mensen met klachten die te linken zijn aan COVID-19 geven aan dat ze in de week voorafgaand aan het onderzoek naar buiten zijn gegaan, ook heeft de helft bezoek ontvangen. Ongeveer een kwart van de mensen met klachten geeft aan zich te willen laten testen. Veel mensen schrijven hun klachten niet toe aan corona en volgen als gevolg daarvan niet de gedragsrichtlijnen die gelden voor mensen met klachten.
- Indien mensen of huisgenoten positief getest zijn, is er grote bereidheid om twee weken in thuis-isolatie te gaan.
- De helft van de deelnemers aan het vragenlijstonderzoek staat achter de maatregel om mondkapjes in het OV te dragen. Echter, slechts een kwart denkt dat niet-medische mondkapjes (heel) goed beschermen tegen het corona virus.

- Ouderen ervaren hun vatbaarheid voor COVID-19 als relatief hoog en veel ouderen zouden bereid zijn zich te laten vaccineren.
- Bij relatief veel jongeren heeft de coronacrisis een negatieve invloed op hun mentale welbevinden. Ze missen mensen om hen heen.
- De meer formele mediakanalen, zoals persconferenties en het off- en online nieuws, zijn een belangrijke bron van informatie over het coronavirus. De website van het RIVM is nog steeds de meest bezochte overheidswebsite.

• 8. Onderzoeksresultaten opvolging maatregelen, draagvlak en welbevinden

Inmiddels is de derde ronde van het vragenlijstonderzoek samen met GGD'en geanalyseerd. In totaal hebben 64.000 mensen deelgenomen aan dit onderzoek, waarvan 48.000 ook aan eerdere rondes hebben deelgenomen. Deze ronde was extra ingezet op aanwas van mensen onder de 40 jaar en mensen met een lagere opleiding. Dit is beide gelukt. Desondanks is de responsgroep nog geen directe afspiegeling van de Nederlandse samenleving, maar geven de resultaten wel een goede indicatie.

8.1 Toepassing maatregelen na 27 mei

2.1.1. Algemene maatregelen

Het naleven van de hygiëne maatregelen zoals handen wassen en niezen in de elleboog, blijft redelijk stabiel over de tijd. Het wordt echter steeds moeilijker om de 1,5 meter afstand te houden. In vergelijking met de eerste meting is een afname van ongeveer 10 procent te zien van het aantal mensen dat afstand houdt. Niet alleen op plekken waar veel andere mensen zijn, maar ook bij bezoek thuis, waar mensen vaak langere tijd in elkaars gezelschap zijn.

Het draagvlak voor maatregelen blijft in het algemeen hoog (80-90 procent).

2.1.2 Gebruik mondkapjes in OV

Via het vragenlijstonderzoek is gevraagd naar de mening van de respondenten over de mondkapjes, die inmiddels verplicht zijn in het in het OV. Het draagvlak daarvoor blijkt laag (52 procent) ten opzichte van de meeste andere maatregelen. Ook gelooft de meerderheid van de mensen niet dat niet-medische mondkapjes helpen tegen het virus (23 procent denkt dat het helpt).

8.2 Welbevinden

De negatieve impact van de coronacrisis op het sociaal en mentaal welzijn neemt af. Minder mensen voelen zich eenzaam (daling van 121 procent tussen 1^e en 3^e meetronde). Ook neemt het aantal mensen dat aangeeft zich (veel) angstiger of somberder te voelen dan voor de crisis af (-15 procent) en wordt het virus als minder bedreigend ervaren (-13 procent).

8.3 Testen en zelfisolatie

2.3.1 Testen

Sinds 1 juni kan iedereen zich met klachten laten testen. Deelnemers is eind mei gevraagd of ze zich zouden willen laten testen. Van de mensen zonder verkoudheidsklachten, gaf 67 procent aan zich te zullen laten testen als ze klachten zouden krijgen. Mensen die wel klachten hebben, antwoorden anders op dezelfde vraag: 28 procent zegt zich te willen laten testen. Een veelgenoemde reden die mensen aangeven om zich niet te laten testen is dat ze hun klachten niet toeschrijven aan corona. Mensen die de kans groter inschatten dat ze het virus oplopen en denken dat testen helpt om de verspreiding tegen te gaan, zijn meer bereid zich te laten testen.

Op verzoek van de 5.1.2e van VWS wordt verdiepend onderzoek uitgevoerd naar testen. Samen met Universiteit van Amsterdam voert het RIVM een interviewronde uit waarin mensen wordt gevraagd naar hun gedrag als zij een uitslag van een serologische zelftest ontvangen (positief of negatief).

Op social media was de berichtgeving over testen tot de persconferentie op 27 mei vrij neutraal. Na deze datum neemt het draagvlak voor testen af. De meest gedeelde informatie over coronatests op Twitter is dat Nederland minder test dan andere landen, gevolgd door het niet afnemen van testen in verpleeghuizen. Dit zijn allebei punten van kritiek op het Nederlandse coronabeleid.

2.3.2 Thuisisolatie

Dit advies geldt voor mensen met verkoudheidsklachten, hoesten, benauwdheid, verhoging of koorts, of plotseling verlies van reuk of smaak (zonder neusverstopping). Van deze mensen geeft 77 procent aan in de week voorafgaand aan het onderzoek toch het huis uit te zijn geweest en 51 procent bezoek te hebben ontvangen. Mogelijk schrijven veel mensen ook hier hun klachten niet toe aan corona.

95 procent van de mensen is echter bereid in thuis-isolatie te gaan als ze een positieve COVID-19 testuitslag zouden ontvangen. Dit percentage neemt wat af als een huisgenoot positief test (84 procent) en minder dan de helft van de mensen geeft aan in thuisisolatie te gaan als ze iemand van buiten hun huishouden zouden hebben ontmoet die later COVID-19 blijkt te hebben (43 procent).

De gedragsunit heeft op 13 mei op verzoek van VWS-PG een literatuurscan opgeleverd over thuisisolatie. Hierin komen meerdere psychologische, sociaaleconomische en demografische factoren naar voren, die bijdragen aan (blijven) meewerken aan vrijwillige thuisisolatie. Denk aan perceptie van risico en nut, veronderstelde vatbaarheid, sociale normen. Ook barrières om mee te (blijven) werken komen aan bod, zoals onzekerheid over de zelf-diagnose, financiële zorgen en verplichtingen naar familie. Deze memo geeft ook enkele adviezen uit de literatuur en is op de RIVM-website gepubliceerd: <https://www.rivm.nl/gedragwetenschappelijke-literatuur>.

8.4 Groepen

8.4.1 Ouderen

Naar aanleiding van een vraag van VWS-DMO over de situatie van ouderen in de coronacrisis, is een analyse gedaan van deze doelgroep, op basis van de 11.337 respondenten van 70 jaar en ouder uit de derde ronde vragenlijstonderzoek (27 mei – 1 juni).

Ouderen geven aan dat met name hun sociale welzijn en financiële zekerheid achteruit is gegaan. Een groep van 10% rapporteert ook een achteruitgang op psychisch welbevinden. Dit is overigens beduidend minder dan wat jongere groepen respondenten melden. Wat betreft naleven van maatregelen, lukt het ouderen deze te volgen in de meeste situaties, al wordt een aantal basismaatregelen wel als (erg) lastig ervaren om vol te houden. De ervaren vatbaarheid voor COVID-19 en dreiging van het coronavirus, wordt als relatief hoog ervaren en veel mensen (86%) zouden bereid zijn zich te laten vaccineren als er een vaccin beschikbaar is. Men steunt het beleid van de overheid, maar in mindere mate gedragsregels die kunnen bijdragen aan sociaal isolement.

8.4.2 Jongeren

Voor de doelgroep Jongeren is de afgelopen periode gericht onderzoek gedaan, in de vorm van interviews (29 jongeren tussen 16 en 24 jaar).

Bij de meeste jongeren zijn de versoepelingen welkom, hoewel ze ook niet meteen voluit gebruikmaken van de geboden versoepelingen. De meeste jongeren proberen drukte te vermijden, maar vinden de regel lang niet altijd duidelijk. 1,5 meter afstand houden lukt het beste op straat vanwege de beschikbare ruimte. Dit lukt het minst met vrienden en familie. Ze achten de kans op besmettingsgevaar klein, doordat ze erop vertrouwen dat vrienden/familie alleen in de buurt komen als ze geen klachten hebben.

Een negatieve testuitslag wordt door jongeren gezien als momentopname en is volgens hen geen vrijbrief om te stoppen met het naleven van de maatregelen. Een volwassen steunfiguur in het leven van een jongere heeft een positieve invloed op het naleven van de maatregelen.

Bij de helft van de geïnterviewde jongeren heeft de coronacrisis een negatieve invloed op hun mentale welbevinden.

Dit beeld wordt ondersteund door de resultaten van een verdere analyse op de resultaten van de groep 16 – 24 jarigen (1519 respondenten), die hebben deelgenomen aan de derde ronde van het vragenlijstonderzoek. Ongeveer 36% meldt een afname van het psychisch welzijn ten opzichte van voor de maatregelen. Jongeren missen mensen om hen heen (59%) en 66% vindt de kwaliteit van hun sociale contacten slechter geworden.

Jongeren vinden het minder erg dan andere leeftijdsgroepen om het coronavirus te krijgen. Als er een vaccin is tegen het virus, geeft 71% nu aan zich te willen laten vaccineren.

Men steunt het coronabeleid van de overheid. De gedragsregels die kunnen bijdragen aan sociaal isolement zijn het minst populair. Als de maatregelen aanhouden, neemt het draagvlak voor social distancing maatregelen ook bij deze leeftijdsgroep verder af.

8.5 Mediagebruik

De antwoorden van de eerste en deels derde ronde vragenlijstonderzoek over 'mediagebruik', zijn nu geanalyseerd.

Bijna iedereen in Nederland heeft de afgelopen maanden één of andere vorm van media gebruikt om zich te informeren over Corona en COVID-19. Een eerste blik op ronde 3 laat wel een dalende trend zien: mensen zijn in de afgelopen weken minder informatie gaan zoeken in de media.

De meer formele mediakanalen lijken voor vrijwel iedereen geschikt, dat wil zeggen dat met name de persconferenties en het off- en online nieuws door het overgrote deel van de deelnemers aan het onderzoek wordt aangewezen als een voor hen belangrijke bron van informatie over het coronavirus. De website van het RIVM is nog steeds de belangrijkste overheidswebsite (25,1%), die door meer mensen als belangrijke informatiebron wordt gebruikt dan andere overheidswebsites zoals die van de Rijksoverheid (10,6%), website van de gemeente (6,9%) en website van de regionale GGD (3,9%).

De analyse van de data geeft een beeld welke groepen een bepaald type medium gebruiken en geeft daarmee richting aan eventuele overheidscommunicatie naar doelgroepen. Enkele uitkomsten zijn:

- Het gebruik van sociale media neemt sterk af met leeftijd. Dit geldt in mindere mate ook voor overheidscommunicatie. Soft nieuws (talkshows) wordt het minst gevolgd door 18-24-jarigen.
- Lager opgeleiden maken met name minder gebruik van officiële communicatie van de werkgever en internationale media dan hoger opgeleiden. In mindere mate geldt dit ook voor overheidsmedia.
- Vrouwen maken meer gebruik van sociale media en overheidsmedia dan mannen. Mannen daarentegen gebruiken vaker internationale media en luisteren vaker naar de radio voor COVID-19 informatie en nieuws dan vrouwen.
- De mensen die in de risicogroep voor COVID-19 vallen, dat wil zeggen één of meerdere gezondheidsproblemen hebben die het risico op een ernstiger verloop van COVID-19 verhogen, maken met name minder gebruik van officiële communicatie van de werkgever dan mensen die niet in de risicogroep vallen, wat waarschijnlijk is te verklaren omdat de risicogroep vaker (maar niet altijd) een hogere leeftijd heeft. Mensen die in de risicogroep voor COVID-19 vallen maken ook minder gebruik van sociale media. Daarentegen kijkt de risicogroep vaker naar soft nieuws (talkshows), noemen zij de huisarts iets vaker als belangrijke informatiebron en maken iets vaker gebruik van medische websites.

- De 4^e meting van de gedragsvragenlijst loopt van 17 tot en met 21 juni. De resultaten verwachten we begin juli te kunnen publiceren.
- Literatuurscan over zelftesten verschijnt komende week (verzoek van de **5.1.2e** **5.1.2e** van VWS).
- Verdiepend onderzoek is gaande naar gedrag van mensen na een (positieve/negatieve) uitslag van een serologische zelftest. Resultaten in tweede helft juni beschikbaar.
- Op 17 juni organiseert het RIVM een webinar ter introductie van de corona gedragsunit voor het BIN NL netwerk – overheidsmedewerkers met interesse in het benutten van gedragsexpertise.
- Op 9 juli a.s. organiseert het RIVM een webinar met als thema ‘Jongeren in de anderhalvemetersamenleving’. Aan dit webinar nemen zowel wetenschappelijk onderzoekers, als vertegenwoordigers van de doelgroep deel. Het webinar zal interactief van aard zijn en is de opmaat voor verdergaande netwerkvorming en (onderzoeks)samenwerking.
- De volgende beleidsrapportage volgt begin juli 2020.

5.1.2e 5.1.2e 1.2 5.1.2e 5.1.2e

RIVM Corona Gedragsunit

12 juni 2020

8. Beleidsrapportage nummer 4 d.d. 02-07-2020

1. Introductie Corona Gedragsunit

De Corona Gedragsunit ondersteunt beleid door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. In deze rapportage de belangrijkste high-lights voor beleid, van de opbrengsten van de afgelopen twee weken.

Highlights onderzoeksresultaten periode 11 juni – 2 juli

- Draagvlak voor de maatregelen blijft in het algemeen hoog (>80%). Dalend zijn draagvlak voor thuis werken en 1,5 meter afstand houden. Draagvlak voor gebruik niet-medisch mondkapje in het OV is gestegen.
- 39% van de respondenten kwam afgelopen week op een te drukke plek, daarvan keerde 28% om.
- Er is een flinke daling in het aantal mensen dat het (heel) makkelijk vindt om 1,5 meter afstand te houden (van 63 naar 45%).
- Het pakket maatregelen is voor 61% van de respondenten niet altijd logisch, wat bij een deel verwarring geeft en de motivatie om ze te volgen kan beïnvloeden.
- Terwijl het sociale leven weer op gang komt, neemt het aantal mensen dat zich somberder, angstiger of eenzamer voelde af.
- De meerderheid van de respondenten gaat in Nederland op vakantie, of gaat helemaal niet.

- De impact van de pandemie op jongeren is groot, het lijkt bij hen een grotere negatieve impact te hebben op welbevinden dan bij andere leeftijdsgroepen.
- Mensen verwachten dat de uitslag van een serologische test (op anti-stoffen) hen niet zal beïnvloeden in het volgen van de maatregelen.
- Op twitter veel vragen over onduidelijkheid over de interpretatie van maatregelen en kritiek op de onlogica ervan. Aandacht voor complottheorieën nam af.

2. Onderzoekresultaten

Inmiddels is de vierde ronde van het vragenlijstonderzoek geanalyseerd. In totaal hebben ruim 50.000 mensen in de periode 17 – 21 juni deelgenomen aan deze ronde van dit onderzoek, waarvan ruim 43.000 ook aan eerdere rondes hebben deelgenomen. De responsgroep vormt geen afspiegeling van, maar wel een indicatie voor de Nederlandse bevolking. Het vragenlijstonderzoek betreft een landelijk onderzoek van RIVM en GGD GHOR samen met de 25 GGD'en. In aanvulling op het vragenlijstonderzoek zijn dertig interviews gehouden en is een social media scan uitgevoerd. Ook is onderzoek uitgevoerd naar gedrag en informatiebehoefte rond zelftesten.

2.1 Toepassing maatregelen na 17 juni

Algemeen

Voor veel van de maatregelen is het draagvlak hoog. 88 tot 93% staat achter de hygiënemaatregelen, zoals 20 seconden handen wassen en geen handen schudden. Ook voor de regels 'vermijd drukte', 'thuisblijven bij verkoudheid' en 'thuisblijven bij huisgenoten met klachten' is veel draagvlak (83 tot 90%). Zoveel mogelijk thuis werken kan op minder draagvlak rekenen (67%) en dit neemt ook af (min 7 procentpunt). De regel om een niet-medisch mondkapje in het OV (openbaar vervoer) te dragen heeft minder draagvlak (65%), maar dit is wel toegenomen ten opzichte van de vorige meting (11 procentpunt). Bij 73% van de deelnemers is er draagvlak voor het laten testen op COVID-19 infectie bij verkoudheidsklachten. Ondanks de versoepelingen en vereenvoudiging rondom bijvoorbeeld de anderhalve meter buiten, geeft bijna tweederde van de onderzoeksdeelnemers (61%) aan het onlogisch te vinden of moeilijk te begrijpen waarom de gedragsmaatregelen in sommige situaties wel en in andere niet lijken te gelden. Hoewel 53% dit naast zich neerlegt en zo goed mogelijk de maatregelen probeert te volgen, geeft ongeveer 40% aan in de war te raken of minder gemotiveerd te zijn om de maatregelen op te volgen.

Vermijd drukte

In de week voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst is 39% van de respondenten op een plek geweest die te druk was om 1,5m afstand te houden.

Van deze groep heeft 28% aangegeven dat ze minimaal 1 keer hebben besloten om te keren wegens de drukte. De meeste respondenten (90%) steunen de maatregel om drukte te vermijden en denken dat die goed werkt om het virus te bestrijden. In de praktijk vindt niet iedereen dit even gemakkelijk, 15% geeft aan het (heel) moeilijk te vinden.

In interviews is met mensen gesproken over grote bijeenkomsten, zoals de demonstraties die afgelopen weken werden gehouden, onder andere op de Dam in Amsterdam. Vrijwel unaniem is de opvatting dat demonstreren moet kunnen, mits 1,5 meter afstand gehouden wordt. Uit het bericht dat na de demonstratie op de Dam van 1 juli geen mensen besmet zijn, leiden sommigen af dat buiten de kans op besmetting laag is, of in ieder geval op dat moment was.

Bij slechts een enkeling hebben de demonstraties gevolgen gehad voor het eigen gedrag. Sommigen zijn voorzichtiger geworden in het contact met anderen, maar dit leidde bij niemand tot een omslag.

De helft van de geïnterviewden vertrouwt erop dat de overheid een goede afweging heeft gemaakt om grote evenementen, onder voorwaarden, weer toe te staan. De andere helft betwijfelt of het voor bezoekers mogelijk is om zich in een voetbalstadion of op een festivalterrein aan de 1,5 meter-maatregel te houden, of vindt het toestaan van evenementen op dit moment geen goed idee. Een enkeling vindt dat het geprobeerd moet worden en als het niet blijkt te werken, dan moet de versoepeling weer ongedaan gemaakt worden.

Houd 1,5 meter afstand

De 1,5 meter afstand houden lukt vaak, maar niet altijd (in 61% van de gemeten situaties waarin dat zou moeten). Het aantal respondenten dat het houden van 1,5 meter afstand (heel) makkelijk vindt, is de afgelopen twee maanden flink gedaald (van 63% naar 45%). Er zijn meer deelnemers die aangeven dat het lukt om in de bioscoop of het theater (74%) en de horeca (55%) afstand te houden, dan in de supermarkt (13%) of op het werk (24%).

In interviews is nader ingegaan op de ervaringen van mensen in de horeca. Meer dan de helft van de geïnterviewden heeft samen met vrienden en/of familie de horeca bezocht, met name vanwege de gezelligheid en om weer vrienden te zien. Er is ook een aantal geïnterviewden dat liever nog niet naar de horeca gaat.

De meeste geïnterviewden die wel de horeca hebben bezocht, waren tevreden over hun ervaring. Het personeel deed de gezondheidscheck en er werd genoeg ruimte gelaten tussen tafels zowel binnen als buiten. Een minderheid van de respondenten was minder positief. Het was soms te druk en ze zagen dat gasten zich niet altijd aan de regels hielden.

Hygiënemaatregelen

De hygiëne maatregelen zijn bij de 4^e meting overall redelijk stabiel gebleven. Van de respondenten geeft 40% aan dat ze meer dan 10 keer per dag hun handen wassen. Het aantal respondenten dat aangeeft (vaak tot altijd) hun handen te

wassen als ze bij iemand op bezoek gaan is de afgelopen 2 maanden wel afgenomen van 75% naar 65%.

2.2 Determinanten

Het wel of niet naleven van de gedragsregels kan verschillende redenen hebben. Een van deze mogelijke redenen is de inschatting van het risico op besmetting. Uit de antwoorden van de onderzoeksdeelnemers blijkt dat 8% het (zeer) waarschijnlijk acht dat zij besmet worden met het coronavirus. Bijna de helft (47%) denk dat het (zeer) waarschijnlijk is dat zij anderen besmetten als zij zelf besmet zijn.

Ook de mate waarin mensen denken dat de gedragsregels helpen, kan van invloed zijn op het naleven ervan. Van de gedragsregel om bij verkoudheidsklachten thuis te blijven en geen bezoek te ontvangen en van de gedragsregel om geen handen te schudden, denkt 90% van de onderzoeksdeelnemers dat dit (heel) veel helpt. Voor het dragen van een niet-medisch mondkapje in het openbaar vervoer ligt dit percentage veel lager (36%). Opvallend is wel dat het draagvlak voor deze maatregel sinds eind mei juist is toegenomen met 11% (van 57% naar 68%). Een andere vrij recente gedragsregel is testen bij verkoudheidsklachten. Hiervan denkt 77% van de respondenten dat het (heel) veel helpt.

De mate waarin mensen het opvolgen van de gedragsregels gemakkelijk vinden kan ook een rol spelen bij het opvolgen ervan. Uit de resultaten blijkt dat vooral veel onderzoeksdeelnemers de gedragsregel om geen handen te schudden (heel) makkelijk vinden (89%). De groep die het (heel) makkelijk vindt om een niet-medisch mondkapje in het openbaar vervoer te dragen is veel kleiner (38%). Het testen bij verkoudheidsklachten vindt 61% van de respondenten (heel) makkelijk.

2.3 Welzijn en welbevinden

De toename in het sociale leven brengt uitdagingen met zich mee, maar tegelijkertijd neemt het aantal mensen dat zich (enigszins) eenzaam voelde verder af naar 51% (dit was 2 maanden geleden 70%). De afname is vrijwel alleen te zien in de groep mensen die zich enigszins eenzaam voelt, de groep ernstig eenzamen blijft ongeveer even groot.

Mensen zitten weer wat beter in hun vel, het aantal mensen dat aangeeft zich (veel) meer angstig of somberder te voelen dan voor de crisis daalt (van respectievelijk 38% en 32% 2 maanden geleden naar 14% en 18%).

Op het gebied van leefstijl blijkt dat het aantal mensen dat (veel) minder is gaan sporten dan voor de crisis de afgelopen twee maanden gedaald is (van 53% 2 maanden geleden naar 37%). Terwijl het aantal mensen dat aangeeft tijdens de pandemie (veel) meer te zijn gaan bewegen en sporten, over tijd redelijk stabiel blijft (13-15%). Bij andere leefstijlaspecten is te zien dat een gedeelte van de mensen ongezonder leeft dan voor de crisis. Van de mensen die tabak gebruiken zegt bijna een derde meer tabak te gebruiken dan voor de crisis (30%) en één op de tien eet ongezonder dan voor de crisis.

2.4 Communicatie en vertrouwen

85% van de mensen praat wekelijks met anderen over de Nederlandse aanpak van de coronacrisis. Van de mensen die aangeven over de aanpak te praten met anderen, vond 38% dat de gesprekken (zeer) positief waren en 20% vond de gesprekken (zeer) negatief. Het percentage deelnemers dat gesprekken als (zeer) positief ervaart is vanaf de eerste meting gedaald met 27 procentpunt. Er lijkt een redelijk groot vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid probeert het coronavirus onder controle te houden: 68% heeft (veel) vertrouwen, 7% (helemaal) geen vertrouwen. De mate van vertrouwen is stabiel vanaf de eerste meting. In vergelijking met andere landen doet Nederland het volgens 56% van de deelnemers (veel) beter, terwijl een kleinere groep het beleid als (veel) slechter scoort (6%). Ook dit is stabiel over de afgelopen twee maanden.

Met behulp van twitter-analyse is meer zicht gekregen op de onderwerpen en vragen die de afgelopen maanden leefden op deze vorm van sociale media. Er worden doorlopend veel vragen gesteld over de gevolgen voor de economie, onduidelijkheid over de interpretatie van maatregelen en kritiek op de onlogica ervan. Het onderwerp complottheorieën verdween in mei uit de top-4, terwijl steeds meer mensen vragen stellen over aanpassingen naar het nieuwe normaal. Andere terugkerende vragen richten zich op de interpretatie van statistieken, medische aspecten van de ziekte, het plannen van vakanties en de angst voor een tweede golf.

2.5 Vakantieplannen

In het vragenlijstonderzoek is in de 4^e ronde een vraag toegevoegd over vakantieplannen. Hieruit komt het volgende resultaat:

- 35% is niet van plan deze zomer op vakantie te gaan
- 31% wel van plan, in Nederland
- 23% wel van plan, in Europa
- 1% wel van plan, buiten Europa
- 12% weet het niet

Ook in de 30 verdiepende interviews is ingegaan op de vakantie. Een meerderheid van de geïnterviewden gaat deze zomer in Nederland op vakantie of gaat niet op vakantie. De meest genoemde reden om in Nederland op vakantie te gaan, is dat het buitenland als risico voelt. Zo kan de situatie ineens veranderen, kun je ziek worden en weet je niet hoe de zorg daar geregeld is. Een ander veelgenoemd argument om in eigen land te blijven, is dat je zo terug bent, mocht de situatie verslechteren. Ook in de keuze om dit jaar helemaal niet op vakantie te gaan spelen de risico's en onzekerheid die een buitenlandvakantie met zich meebrengt een grote rol.

De geïnterviewden die wel naar het buitenland gaan, geven met name als reden dat ze hier erg aan toe zijn. Ook het lage aantal besmettingen in het betreffende land en het feit dat de overheid heeft gezegd dat je weer over de grens kunt reizen,

spelen een even grote rol in de keuze om naar het buitenland te gaan. Sommigen maken de afweging om wel naar het buitenland te gaan, maar dan met de auto, zodat ze 'zo' terug zijn in geval van nood. Ook vindt een aantal dat je best naar het buitenland kunt als je aan de maatregelen houdt.

3 Serologische zelftesten

Op verzoek van VWS is onderzoek uitgevoerd om vragen rond zelftesten te beantwoorden. Voor dit onderzoek zijn diverse methoden gebruikt: literatuuronderzoek, exploratieve interviews, vragenlijstonderzoek onder 1000 respondenten (door UvA/Ipsos) en verdiepende interviews. De beschikbare literatuur bleek zeer beperkt bruikbaar, vanwege het nog ontbreken van COVID-19 specifiek onderzoek naar gedrag bij zelftesten. In plaats daarvan is gekeken naar zelftesten bij HPV en HIV, maar de uitkomsten daarvan hebben een echt andere betekenis voor gezondheid en gedrag en zijn daarom niet goed vergelijkbaar.

Het vragenlijstonderzoek van Ipsos en de verdiepende interviews leidden tot de volgende conclusies:

- Mensen anticiperen dat een testresultaat van een serologische 'zelftest' hen niet beïnvloedt in het opvolgen van de gedragsmaatregelen.
- In het algemeen bestaat bij respondenten informatiebehoefte rond het verschil tussen diagnostisch en serologisch testen en de betrouwbaarheid en betekenis van een testuitslag.
- Mensen verwachten dat zij met name behoefte zullen hebben aan duiding (wat betekent dit voor mij?) en informatie, indien zij een positieve uitslag zouden krijgen van een serologische 'zelftest'. In dat geval verwachten zij informatie en/of advies met name bij de GGD of de huisarts te zoeken.

De volledige resultaten zijn vastgelegd in een memo Zelftesten, die aan VWS is aangeboden op 2 juli.

4 Overige producten Corona Gedragsunit

4.1 Jongeren

De uitkomsten uit de derde ronde vragenlijstonderzoek en interviews met ruim 30 jongeren, is vorige keer al aan de orde gekomen in de beleidsrapportage. Op basis van deze onderzoeken is nu een verdieping uitgevoerd, wat geresulteerd heeft in een memo Jongeren, die aan VWS is aangeboden op 25 juni jl..

Belangrijkste conclusies:

- De hygiënemaatregelen worden door jongeren over het algemeen goed nageleefd;
- De anderhalvemetermaatregel vinden jongeren het lastigst, met name als ze met vrienden/familie afspreken. Buiten/ op straat lukt het hen beter, vanwege de ruimte en omdat ze rekening willen houden met kwetsbare mensen;
- Voor de maatregel 'vermijd drukte' is veel draagvlak, maar deze wordt door velen wel als onduidelijk ervaren;

- Jongeren melden een toename van psychische klachten sinds het uitbreken van de pandemie. In het bijzonder jongeren die al kwetsbaar waren hebben het zwaar met de gevolgen van de maatregelen. Inmiddels lijken veel jongeren zich weer wat beter te voelen omdat ze weer vaker vrienden hebben opgezocht nu de maatregelen zijn versoepeld. Echter, dit geldt niet voor alle jongeren.

De conclusies in deze memo worden geactualiseerd met de resultaten van de 4e ronde vragenlijstonderzoek.

Dit vormt input voor de Webinar *Jongeren in de 1,5m samenleving - Van crisis naar herstel* op 9 juli aanstaande. De webinar organiseert het RIVM samen met

5.1.2e van de Nationale Jeugdraad; 5.1.2e van Dock Amsterdam; 5.1.2e
5.1.2e van Garage2020 en 5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e
5.1.2e

4.2 Webinar BIN-NL

Op 17 juni heeft het RIVM een webinar georganiseerd ter introductie van de corona gedragsunit voor het BIN NL netwerk – het netwerk van overheidsmedewerkers met interesse in het benutten van gedragsexpertise. Aan het webinar namen 130 mensen deel, wat de interesse in dit onderwerp onderstreept. Het webinar van 1 uur is opgenomen en terug te kijken voor geïnteresseerden via:

<https://attendee.gotowebinar.com/recording/7842707996930076934>

4.3 Advies NZa

De Corona Gedragsunit heeft een selectie voorbeelden hoe zorginstellingen omgaan met het bevorderen van de naleving van gedragsregels, ontvangen van de Nederlandse Zorgautoriteit, gericht op de ondersteuning van heropstart van de zorg. Deze communicatie voorbeelden, een brede selectie uit het zorgsegment, zijn geanalyseerd vanuit het theoretisch Kader Preventiegedrag COVID-19 dat de Corona Gedragsunit hanteert en het stappenplan voor het ontwikkelen van overheidscommunicatie en interventies. Op basis van de analyse van de voorbeelden, heeft de unit een aantal adviezen gegeven aan de NZa ten aanzien communicatie rond het weer opstarten van zorg. De memo is als bijlage bij deze beleidsrapportage opgenomen.

4.4 Corona Gedragsunit in het nieuws

In het Euro HealthNet Magazine is een artikel verschenen over het toepassen van gedragswetenschappen in de strijd tegen het nieuwe coronavirus, gebaseerd op het werk van de Corona Gedragsunit:

<http://eurohealthnet-magazine.eu/applying-behavioural-science-in-the-battle-against-the-coronavirus/>

De mogelijkheden van de corona gedragsunit zijn opgenomen in de handreiking communicatieaanpak coronabestrijding ten tijde van het opheffen van het NKC:

<https://www.communicatierijk.nl/documenten/publicaties/2020/04/24/handreiking-communicatieaanpak-coronabestrijding>

In diverse artikelen is het werk van de Corona Gedragsunit genoemd, waaronder in [Trouw](#) (gedragsonderzoek als methode om het coronavirus op te sporen, d.d. 2 juli 2020) en het [Parool](#) (verwijzing naar de jongereninterviews met de UvA samen, d.d. 30 juni 2020).

Ook op NOS Radio 1, EenVandaag, Spraakmakers en Nieuws en co is enkele malen aandacht besteed aan het werk van de unit.

5 Blik vooruit komende weken

- De 5^e meting van de gedragsvragenlijst loopt van 8 tot 12 juli. De vakantie-periode is dan aangebroken. De resultaten verwachten we te kunnen publiceren rond 24 juli;
- Testmemo; integratie van literatuur-, kwantitatief en kwalitatief onderzoek rondom testintentie en -gedrag, gebaseerd op meerdere onderzoeksronden;
- Eindrapportage Pharos/ErasmusMC - interviews met in vragenlijstonderzoek minder vertegenwoordigde groepen: migranten, lage SES;
- Update Jongerenmemo met uitkomsten ronde 4 vragenlijstonderzoek;
- Webinar Jongeren in de 1,5metersamenleving 9 juli;
- De volgende beleidsrapportage volgt eind juli 2020. Daarna is de oplevering van beleidsrapportages afhankelijk van de voortzetting van de opdracht aan de Corona Gedragsunit voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek.

5.1.2e 5.1.2e 1.2 5.1.2e 5.1.2e

RIVM Corona Gedragsunit

2 juli 2020

Beleidsrapportage nummer 5 d.d. 23-07-2020

Beleidsrapportage Corona Gedragsunit

Nr 5 – Publicatiedatum 23 juli 2020

De Corona Gedragsunit van het RIVM ondersteunt beleid door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. Het ministerie van VWS is opdrachtgever van de gedragsunit. Financiering voor het onderzoek in de periode april – juli is toegekend via NWO/ZonMw. Het vervolg onderzoek en de ondersteunende inzet loopt tot half maart 2021 met financiering vanuit VWS. In deze rapportage de belangrijkste high-lights voor beleid, van de opbrengsten van de

afgelopen drie weken, waaronder de resultaten van de ronde 5 van het vragenlijstonderzoek (survey 9-12 juli).

ZORGEN	>	>	>	HoeDanWel
<p>Het aantal besmettingen loopt op, iets wat verwacht werd als gevolg van de versoepelingen, maar wat zeer ongewenst is. Reden om de eind maart ingezette koers van evidence-based communicatie en gedragsondersteuning weer extra stevig op te pakken. Zeker nu we veel meer weten over gedrag van mensen in coronatijd, en dan specifiek over het naleven van coronagedragsregels. Dit hebben we in de afgelopen maanden heel systematisch uitgevraagd en inzicht in gekregen. Gedragsbeïnvloeding is een vak apart – in de gedragsunit van het RIVM en haar onafhankelijke wetenschappelijke adviesraad is deze expertise gebundeld en beschikbaar.</p>				
<p>Actieve inzet van gedragsexpertise in de ontwerpfase van communicatie & ondersteunende sociale en fysieke omgevingsinterventies, evenals bij monitoring van het gedrag en de omgeving waarin het verdrag vertoond wordt, verhoogt de impact van beleid. Met als doel om zoveel mogelijk besmettingen met het nieuwe coronavirus te voorkomen.</p>				
<p>Medici zijn experts wat betreft ziektes en aandoeningen Virologen zijn experts wat betreft het gedrag van virussen Gedragswetenschappers zijn experts wat betreft het gedrag van mensen Topambtenaren zijn experts wat betreft het gedrag van politici</p>				
<p>#alleen samen</p>				
<p>RIVM Corona Gedragsunit</p>				

Bij de vertaling van de inzichten uit ons gedragsonderzoek naar bruikbare communicatiestrategieën en ondersteuningsinterventies kan gebruik worden gemaakt van onder andere een actuele gedragstaxonomie, het theoretisch kader van de gedragsunit en het communicatie-stappenplan. Deze documenten staan op de gedragsonderzoekspagina van RIVM.nl. Uiteraard zijn ook de leden van zowel de gedragsunit als van de wetenschappelijke adviesraad hierover te raadplegen.

Highlights onderzoeksresultaten periode 3 juli – 23 juli 2020

- Terwijl het sociale leven weer op gang komt, wordt 1,5 meter afstand houden steeds lastiger. Grootste afname bij de vraag of het lukt 1,5 meter afstand te houden is te zien in thuisituaties: mensen die familie en vrienden bezoeken en thuis bezoek ontvangen (verschillen t.o.v. ronde 1 zijn respectievelijk 35% en

29%). Deelnemers geven aan dat ze minder vaak drukke plekken hebben vermeden (49% versus 61% in ronde 4).

- Bij het naleven van de hygiënemaatregelen is de grootste daling te zien bij (vaak t/m altijd) handen wassen als men bij iemand op bezoek gaat; dit daalde van 75% in ronde 1 naar 59% bij ronde 5. Ook bij thuiskomst zien we een daling in handen wassen, van 82% naar 72%.
- De meerderheid van de respondenten spreekt de intentie uit zich te laten testen bij klachten. Echter, wanneer mensen daadwerkelijk corona-gerelateerde klachten hebben, zijn draagvlak en test-intenties substantieel lager. Deze resultaten zijn vergelijkbaar met ronde 4.
- Ongeveer 20% van de mensen met klachten blijft thuis. Ongeveer 15% van de mensen met klachten heeft zich laten testen gedurende de drie weken voorafgaand aan het onderzoek. Van de mensen die zich al eens hebben laten testen, geeft 81% aan zich nog een keer te zullen laten testen als ze de komende weken opnieuw corona-gerelateerde klachten zouden krijgen. Uit interviews komt het beeld dat men vooral in quarantaine gaat voor anderen en zich in eerste instantie vooral laat testen om hier zelf wijzer van te worden: heb ik het of heb ik het niet?
- De risicoperceptie neemt sinds deze meting voor het eerst toe. Niet alleen wat betreft de kans op besmetting, maar ook op een tweede golf.
- Voor de maatregelen testen bij verkoudheidsklachten en een niet-medisch mondkapje dragen in het OV, is een (lichte) toename te zien in het percentage deelnemers dat van mening is dat de maatregel (heel) veel helpt.
- Het draagvlak voor de maatregelen is onverminderd hoog, maar als de maatregelen nog langer duren (zes maanden), daalt het draagvlak voor '1,5m afstand houden', 'thuisblijven bij verkoudheid', en 'vermijd drukte', ten opzichte van de vorige meting met 8 tot 12 procentpunten.
- Deelnemers zitten steeds beter in hun vel; ze zijn steeds minder eenzaam, angstig, gestrest, somber en hebben minder slaapproblemen. Ook rapporteren steeds minder mensen dat ze minder sporten en bewegen dan voor aanvang van de corona-crisis.
- Uit onderzoek onder mensen met een laag inkomen, beperkte gezondheidsvaardigheden, of een migratieachtergrond, blijkt dat zij zich over het algemeen goed aan de regels kunnen houden, maar wel meer angst en stress hebben en zorg mijden. Advies is om voor deze groepen een maatwerkplan te ontwikkelen.
- Tweederde van de Nederlanders zou volgens literatuuronderzoek en interviews de Corona app (onder voorwaarden) gebruiken.

Bijlagen

- Literatuurverkenning COVID-19 apps
- Onderzoek Pharos/Erasmus University

3. Onderzoeksresultaten

Inmiddels is de vijfde ronde van het vragenlijstonderzoek geanalyseerd. In totaal hebben ruim 50.000 mensen in de periode 9 – 12 juli deelgenomen aan deze ronde van dit onderzoek, waarvan ruim 39.000 ook aan eerdere rondes hebben deelgenomen. De responsgroep vormt geen afspiegeling van, maar wel een indicatie voor de Nederlandse bevolking. Het vragenlijstonderzoek betreft een landelijk onderzoek van RIVM en GGD GHOR Nederland samen met de 25 GGD'en. In aanvulling op het vragenlijstonderzoek zijn 27 verdiepende interviews gehouden met deelnemers aan de vragenlijst. En zijn 65 interviews uitgevoerd met mensen met een taalachterstand en/of migratie perspectief. Ook is onderzoek uitgevoerd naar TTI: thuisblijven, testen, isolatie. En is literatuuronderzoek uitgevoerd ten behoeve van de Corona app die in ontwikkeling is. Uitgebreide rapportages van de resultaten zijn online te vinden:

Resultaten van het vragenlijstonderzoek :

<https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden>

Resultaten van de verdiepende interviews:

<https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/interviews>

Resultaten literatuurverkenningen: <https://www.rivm.nl/gedragswetenschappelijke-literatuur>

3.1 Ontwikkelingen gedrag na 2 juli*Algemeen*

Deze vijfde ronde vragenlijstonderzoek en interviews is uitgevoerd nadat per 1 juli de maatregelen verder zijn versoepeld. Kinderen en jongeren hoeven onderling geen afstand meer te houden en er mogen grotere groepen bijeenkomen. Uit de 27 interviews blijkt dat een grote meerderheid de regels duidelijk vindt. Veel geïnterviewden geven aan dat ze niet alle geldende regels kunnen reproduceren. De belangrijkste regels waar je je aan dient te houden zijn echter wel duidelijk: houd voldoende afstand, vermijd drukte en was vaak je handen. De meeste onduidelijkheid blijkt te bestaan over situaties met grotere groepen, zoals hoeveel mensen zijn nu waar toegestaan en wat mag nu wel en niet in de horeca.

Vrijwel alle geïnterviewden zijn het erover eens dat het effectief is om met lokale maatregelen het virus in te dammen en verkiezen dit boven het opnieuw instellen van landelijk beperkingen. Een aantal geïnterviewden geeft daarbij aan dat 'lokaal' te kleinschalig is; volgens hen is een regionale aanpak nodig.

Hygiënemaatregelen

Het naleven van de hygiëne maatregelen handen wassen (in alle situaties waarin dat moet) neemt wat af terwijl niezen in de elleboog stabiel over de tijd blijft. Als we bij het handen wassen inzoomen op specifieke situaties zien we de grootste daling in handen wassen als men bij iemand op bezoek gaat, van 75% naar 59% (ronde 1 vs. ronde 5) die aangeeft vaak t/m altijd handen te wassen. Ook bij het thuiskomen zien we een daling in handen wassen van 82% naar 72% (ronde 1 vs. ronde 5). De overige situaties (naar buiten, voor het eten, na toiletbezoek en na snuiten neus) zijn meer stabiel over de tijd.

Vermijd drukte

Deelnemers geven minder vaak aan dat ze drukke plekken hebben vermeden (49% versus 61% in R4). Indien men toch op een te drukke plek is, dan geeft een kwart aan om te keren, versus 29,2% in de vorige ronde.

Houd 1,5 meter afstand

Elke ronde neemt het percentage deelnemers dat aangeeft 1,5 meter afstand te houden verder af. Grootste afname bij de vraag of het lukt 1,5 meter afstand te houden is te zien in thuisituaties: mensen die familie en vrienden bezoeken en thuis bezoek ontvangen (verschillen t.o.v. ronde 1 zijn respectievelijk 35% en 29%). Uit interviews blijkt dat met bekenden zoals vrienden en familie door velen bewust geen 1,5 meter afstand wordt gehouden, omdat men er op vertrouwt dat de ander niet ziek is of verstandig met de maatregelen omgaat.

Het percentage mensen dat aangeeft 1,5 meter afstand te houden bij het bezoeken aan een horeca gelegenheid of een culturele instelling (theater of bioscoop) is ook afgenomen sinds de vorige meting (respectievelijk daling ronde 4 vs. ronde 5 van 15% en 14%).

In de verdiepende interviews noemen deelnemers 'in de supermarkt en winkels' het meest, als situatie waarbij voldoende afstand houden niet lukt, omdat het er druk is of omdat anderen zich niet aan de regel houden. 'Buiten of op straat' is de meest genoemde situatie waarbij het wel goed lukt, omdat hier ruimte is om afstand te houden. 'Op het werk' wordt ook vaak genoemd, omdat er maatregelen zijn genomen en markeringen zijn aangebracht die helpen als reminder. Tot slot wordt de eigen omgeving (op bezoek bij van familie of vrienden of bezoek thuis ontvangen) genoemd, omdat je er dan zelf invloed op hebt. Je kunt dan bijvoorbeeld duidelijk aangeven dat je voldoende afstand houden belangrijk vindt.

3.2 Determinanten – verklaringen voor gedrag

Risico inschatting

Het aantal mensen dat het (zeer) waarschijnlijk vindt besmet te raken daalt vanaf de eerste tot en met de vierde meetronde (van 14% naar 8%), maar neemt sinds de laatste meting weer een beetje toe (9%). Het percentage mensen dat het (heel) erg vindt om besmet te raken is over de verschillende meetrondes heen gestegen van 54% naar 63%.

Effectiviteit response – hoe goed helpen de maatregelen

Het percentage deelnemers dat denkt dat een gedragsregel (heel) veel helpt, is voor de meeste gedragsmaatregelen die vanaf de eerste meetronde zijn gemeten, eerst iets toegenomen en daarna afgenomen of gestabiliseerd. Voor testen bij verkoudheidsklachten en een niet-medisch mondkapje dragen in het openbaar vervoer (vanaf de vierde meting aan deelnemers voorgelegd) is een toename te zien in het percentage deelnemers dat van mening is dat de maatregel (heel) veel helpt.

Self-efficacy – is het makkelijk om te doen

Het percentage deelnemers dat het (heel) makkelijk vindt om zich aan de hygiëneregels te houden, is na een afname tussen de eerste twee metingen gestabiliseerd. Voor 1,5 meter afstand houden geldt dat het percentage deelnemers dat dit (heel) makkelijk vindt gedurende de verschillende meetrondes is afgenomen. Dit geldt ook voor 'zoveel mogelijk thuis werken', 'drukke vermijden', 'thuisblijven bij verkoudheid', 'testen bij verkoudheidsklachten' en 'een mondkapje dragen in het openbaar vervoer'. De gedragsregel om geen handen te schudden wordt vanaf de eerste meetronde steeds door ongeveer 90% van de deelnemers (heel) makkelijk gevonden.

Omgeving

Hoe mensen in je omgeving omgaan met bepaalde maatregelen kan van invloed zijn op je eigen gedrag. Het percentage deelnemers dat bij de meeste mensen in hun naaste omgeving zien dat zij regelmatig handen wassen, minstens 1,5 meter afstand houden, zoveel mogelijk thuis werken, drukte vermijden, bij verkoudheidsklachten (van huisgenoten) thuis blijven, is over de metingen afgenomen. Voor de hygiëneregels (hoesten/niezen in elleboog, papieren zakdoekjes, geen handen schudden) is dit percentage min of meer gelijk gebleven.

In ronde 5 geeft bijna 90% van de deelnemers aan dat mensen in de omgeving geen handen schudden en 70% ziet mensen in de omgeving hoesten en/of niezen in de elleboog. Maatregelen die deelnemers de omgeving het minst zien opvolgen, zijn buiten de spits reizen in het OV (39%), 20 seconden handen wassen (42%) en testen bij verkoudheidsklachten (43%).

3.3 Draagvlak

Het draagvlak voor de hygiënemaatregelen is onveranderd hoog gebleven (rond de 90%). Ten opzichte van de vorige meting hebben zich nauwelijks veranderingen voorgedaan in draagvlak.

Als de maatregelen nog langer duren (zes maanden) dan daalt het draagvlak voor '1,5 meter afstand houden', 'thuisblijven bij verkoudheid', en 'vermijd drukte', met 8 tot 12 procentpunten. Twee derde van de geïnterviewden geeft wel aan de 1,5 meterregel nog zolang het nodig is vol te kunnen houden.

Van de deelnemers geeft 51% aan dat ze de gedragsregels soms inconsistent vinden. Op de vraag wat zij daar vervolgens mee doen, antwoordt toch meer dan de helft (57%) dat ze het naast zich neerleggen en de adviezen van de overheid opvolgen.

De vaccinatiebereidheid die gemeten is in ronde 3 en ronde 5, laat een lichte stijging zien naar ruim 50%. Ook iets meer dan de helft van de geïnterviewden geeft aan zich te laten vaccineren zodra die mogelijkheid er is. De belangrijkste reden hiervoor is om zelf niet besmet te raken en om (kwetsbare) anderen niet te besmetten. Sommigen zien vaccinatie als een middel voor immuniteit of als manier om weer terug naar normaal te kunnen. Iets minder dan de helft twijfelt hier nog over, met als belangrijkste reden dat men eerst meer informatie wil over de werking en de risico's, zoals bijwerkingen, en langetermijneffecten van het vaccin.

Alle geïnterviewden geven aan dat er groepen zijn die volgens hen voorrang moeten krijgen om gevaccineerd te kunnen worden. De meesten noemen kwetsbare groepen, zoals ouderen en mensen met een zwakke gezondheid als groep die voorrang moet krijgen. Daarnaast noemen geïnterviewden mensen die in de zorg werken of een vitaal beroep hebben.

3.4 Welzijn en welbevinden

De trend dat deelnemers beter in hun vel zitten zet door. Deelnemers zijn steeds minder gestrest, minder somber, hebben minder slaapproblemen en zijn met name minder angstig.

Uit de resultaten van de vijfde meting blijkt dat bijna de helft (46%) enigszins of sterk eenzaam is. Dit is een afname van 24 procentpunt ten opzichte van de eerste meting.

De leefstijl van de deelnemers gedurende de coronaperiode lijkt stabiel. Alleen het percentage deelnemers dat aangeeft (veel) minder te zijn gaan sporten is wederom afgenomen: met 21 procentpunt sinds de eerste meting. Toen gaf een krappe meerderheid aan (veel) minder te sporten en bewegen dan voor de start van de pandemie.

3.5 Communicatie en vertrouwen

Er lijkt nog steeds een groot vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid probeert het coronavirus onder controle te houden: 72% heeft (veel) vertrouwen, 5% (helemaal) geen vertrouwen. In vergelijking met andere landen doet Nederland het volgens 70% van de deelnemers (veel) beter. Het percentage deelnemers dat vindt dat de Nederlandse overheid het beter doet dan andere landen is tussen ronde 1 en ronde 5 met 16 procentpunt toegenomen. Het sentiment in gesprekken met anderen is wel negatiever geworden. Het percentage deelnemers dat gesprekken als (zeer) positief ervaart is gedaald met 16 procentpunt ten opzichte van de eerste meetronde.

Vanaf de vierde meting is aan de deelnemers gevraagd hoe groot zij de kans achten dat er een tweede golf met besmettingen komt en hoe erg ze dat zouden vinden. Bijna 60% vond in de vorige meting een tweede golf (zeer) waarschijnlijk, dit is nu toegenomen naar 66%. Het oordeel over de ernst van een tweede golf coronabesmettingen is gelijk gebleven.

Als belangrijke redenen waarom geïnterviewden een tweede golf in het najaar verwachten noemen zij met name omdat mensen steeds minder goed de regels naleven, mensen weer over de grens op vakantie gaan en vanwege het seizoen (omslag weer, meer mensen verkouden, meer mensen die binnen zitten). Op de vraag welk gevoel een tweede golf oproept, wordt het vaakst genoemd dat men het vervelend, jammer of onprettig zou vinden. Omdat het iets is wat voorkomen had kunnen worden als mensen de regels hadden nageleefd, of omdat de herwonnen ruimte dan weer ingeleverd moet worden.

Ruim een derde van de geïnterviewden heeft behoefte aan een overheidsplan, zoals de huidige routekaart, voor na de zomer. Het virus is nog niet weg na de zomer en als het winter wordt, krijg je mogelijk weer een andere situatie. Daar kun je dan op inspelen en zo'n plan kan mensen ook weer hoop geven. Sommigen geven aan alleen behoefte te hebben aan een nieuw plan als het virus weer opspeelt of als er een tweede golf komt. Als de situatie blijft zoals nu, verwachten ze de huidige maatregelen te kunnen blijven opvolgen.

Een derde van de geïnterviewden geeft aan dat ze vooral geïnformeerd willen worden, al dan niet via persconferenties. De informatie zou vooral moeten gaan over dat het virus er nog steeds is en dat de regels nog steeds opgevolgd moeten worden.

2.5 Literatuurverkenning Corona app

De gedragsunit heeft een literatuurmemo opgesteld rond de COVID-19 contactopsporingsapplicatie. Hierin wordt antwoord gegeven op vragen die de Taskforce Gedragswetenschappen heeft gesteld rondom determinanten en factoren die spelen bij de voorgestelde COVID-16 applicaties, factoren voor acceptatie en communicatie rondom de app.

Geen van de gevonden studies heeft daadwerkelijk app-gedrag (installatie, gebruik, gevolgen van gebruik) onderzocht. Uit vragenlijstonderzoek in verschillende Europese landen en de VS blijkt dat de bereidheid om een contactopsporingsapp te gebruiken sterk verschilt tussen landen, met percentages tussen de 33% en 86%. In Nederland geeft 34% aan de app te installeren (onafhankelijk van app kenmerken) en 36% geeft aan de app te installeren als deze bepaalde kenmerken bevat (bijvoorbeeld een melding naar de GGD bij contact met besmet persoon)

Als determinanten voor het al dan niet gebruiken van de app, worden genoemd:

- De mate waarin men risico percipieert van het Coronavirus óf van fouten bij app-gebruik;
- Geloof dat de applicatie het risico op verspreiding en krijgen van het coronavirus effectief verlaagt;
- Houding en acceptatie; zaken als verplichting of niet, verwachte voordelen, gevoel om zo maatschappelijk bij te dragen;
- Geloof dat men in staat is de app goed te gebruiken.

In de memo wordt een aantal inzichten en theorieën beschreven die van belang zijn voor de acceptatie van en de communicatie over de Corona app. Zie bijlage.

In de vijfde ronde interviews van de gedragsunit geven twee op de drie geïnterviewden aan een app te zullen installeren die aangeeft of hij/zij in de buurt is geweest van iemand die besmet is met corona. Redenen om de app te installeren zijn divers, van het helpen bij bron- en contactonderzoek van de GGD tot het hiermee voor jezelf reduceren van de kans op besmetting. Een enkeling geeft aan dan wel eerst na te gaan hoe het zit qua privacy. Een derde geeft aan nog te twijfelen, of weet nu al zeker de app niet te installeren. Dit vanwege privacy of omdat ze twijfelen over de effectiviteit van de app.

2.6 Vakantie

In ronde 5 is opnieuw gevraagd of deelnemers vakantieplannen hebben. De resultaten zijn vrijwel hetzelfde als ronde 4: bijna 37% gaat niet op vakantie, 33% gaat in Nederland, 24% in Europa en 1% buiten Europa.

Binnen Europa worden landen met een Geel-code het meest genoemd, met als top 5: Frankrijk (36%), Duitsland (29%), België (14%), Oostenrijk (12%) en Spanje (10%). De landen met een Oranje-code worden veelal minder dan 1% genoemd, op Kroatië na (2%), dat echter pas na het meetmoment een code Oranje kreeg.

Berichten in de media over lokale lockdowns in Spanje en Portugal leveren voor meer dan de helft van de geïnterviewden een negatief gevoel op. Voor sommigen is dat een bevestiging dat de situatie nog niet voorbij is en zomaar weer kan oplaaien, anderen vragen zich af waarom je überhaupt nu daarheen op vakantie zou willen. Een op de vier geïnterviewden geeft aan dat de lokale lockdowns in Spanje en Portugal hen niet zoveel doet.

Voor twee op de drie respondenten hebben de lokale lockdowns op dit moment (nog) geen invloed op hun eigen vakantieplannen, bijvoorbeeld omdat dat nu niet relevant is voor de plek waar ze naartoe gaan. Anderen hadden eerder al besloten om dit jaar niet op vakantie te gaan. Voor een enkeling is een lokale lockdown in Spanje op dit moment geen reden om niet naar Spanje met vakantie te gaan.

4. Thuisblijven, testen, isolatie

Naar aanleiding van vragen van VWS is een integrerend memo opgesteld rondom TTI: thuisblijven, testen, isolatie. Daarbij is gebruik gemaakt van de resultaten van de 3e en 4e ronde van het vragenlijstonderzoek, aangevuld met inzichten uit verdiepende interviews en recente literatuur.

- De meerderheid van de respondenten steunt het beleid rondom thuisblijven en testen, en spreekt de intentie uit zich te willen laten testen bij klachten. Echter, wanneer mensen daadwerkelijk corona-gerelateerde klachten hebben, zijn draagvlak en test intenties substantieel lager.

- Ongeveer 20% van de mensen met klachten blijft thuis. Ongeveer 12% van de mensen met klachten geeft aan zich getest te hebben; waarbij er wel sprake lijkt te zijn van test uitstel (mensen kijken het ‘nog even aan’ om te zien of hun klachten erger worden).
- Veelgenoemde redenen voor niet thuisblijven en/of testen zijn dat mensen hun klachten niet ernstig vinden, klachten niet anders voelen dan anders (‘ik heb wel vaker een loopneus’), en 4 op de 10 mensen met klachten zijn niet van plan zich te laten testen omdat ze hun symptomen toeschrijven aan een bij hun bekende aandoening (bijv. hooikoorts, astma). Bij zwaardere klachten (koorts, benauwd) blijft men eerder thuis en laat men zich vaker testen.
- Argumenten vóór testen zijn ‘ter geruststelling’, om weer aan het werk te kunnen, of anderen te beschermen. Mensen die meer het nut en meerwaarde inzien van thuisblijven en testen (voor zichzelf en om de pandemie te bestrijden), volgen deze adviezen vaker op. Ook de mate waarin mensen de adviezen makkelijk en uitvoerbaar vinden, hangt samen met meer thuisblijven en testen.
- Bijna alle respondenten geven aan thuis te zullen blijven als zij zelf of een huisgenoot een positieve diagnose zouden krijgen.

In ronde 5 is opnieuw gevraagd naar gedrag rondom testen. Van de mensen met klachten zoals hoesten, niezen, keelpijn, moeilijk ademen en koorts, heeft bijna 15% zich laten testen gedurende de drie weken voorafgaand aan het onderzoek. Hierbij is het relevant te beseffen dat de vijfde ronde plaatsvond voorafgaand aan het uitbrengen van het nieuwsbericht met duiding over de gedragsinzichten over testen.

Van de mensen die zich al eens hebben laten testen, geeft in ronde 5 81% aan zich nog een keer te zullen laten testen als ze de komende weken opnieuw coronagerelateerde klachten zouden krijgen. Dit is een positief gegeven, aangezien het onderstreept dat het overgrote deel van de mensen de waarde van het laten testen voor zichzelf en ook in het belang van anderen hoger inschatten dan de nadelen die ze al ervaren hebben bij de eerste test die ze hebben laten afnemen. We hebben echter geen direct onderzoek gedaan naar kennis, ervaring en beleving rondom de teststraten zelf.

Mensen gaan in quarantaine voor anderen, maar laten zich testen voor zichzelf

In ronde 5 zijn mensen ook geïnterviewd over dit thema. Vrijwel alle geïnterviewden geven aan het advies van de GGD om in quarantaine te gaan op te zullen volgen, als ze een melding krijgen dat ze in de buurt zijn geweest bij iemand die besmet is met corona. De meest genoemde reden hiervoor is dat men dat doet voor anderen. Een klein aantal geïnterviewden wil zich eerst laten testen alvorens in quarantaine te gaan. Een enkeling vindt juist dat je niet zomaar het advies moet opvolgen en dat dat afhangt van of je vluchtig of langdurig contact hebt gehad met iemand. Deze mensen lijken een risico afweging te maken.

Alle geïnterviewden geven aan zich laten testen als ze een melding krijgen van de GGD, nadat ze in de buurt zijn geweest bij iemand die besmet is met corona. De meest genoemde reden die wordt genoemd, is 'dan heb je zekerheid'. Een klein aantal geeft aan dit te doen om te voorkomen dat je anderen besmet, of omdat de GGD dit adviseert.

Na publicatie van het RIVM nieuwsbericht rond dit thema, is het aantal aanmeldingen om te laten testen bij de GGD'en substantieel toegenomen.

5. Doelgroepen

4.3 Jongeren

Het RIVM organiseerde op 9 juli samen met de Nationale Jeugd Raad, Dock Amsterdam, Garage2020 en

5.1.2e

5.1.2e

5.1.2e

5.1.2e

een webinar *Jongeren*

in de 1,5m samenleving - Van crisis naar herstel. Het doel van dit webinar was kennisuitwisseling, door jongeren zelf aan het woord te laten, met elkaar te delen wat we weten en te bespreken waar nog vragen of knelpunten liggen en hoe deze aan te pakken. Het webinar was bedoeld voor wetenschappelijk onderzoekers, experts en vertegenwoordigers van jongerenorganisaties. Ruim 100 geïnteresseerden hebben het webinar gevolgd. Het webinar kan door geïnteresseerden teruggekeken worden op via deze [link](#).

4.4 Migranten en mensen met lage SES

In opdracht van de RIVM Corona gedragsunit hebben Pharos en Erasmus Universiteit Rotterdam een onderzoek uitgevoerd naar de kennis, naleving en impact van de coronamaatregelen op mensen met een lage sociaaleconomische status (SES) met en zonder migratieachtergrond. Hiervoor zijn 65 interviews gehouden met mensen met een laag inkomen, beperkte gezondheidsvaardigheden, of een migratieachtergrond.

Het rapport met onderzoeksresultaten is als bijlage bij deze rapportage gevoegd. Het uitgebreide rapport is inmiddels ook openbaar beschikbaar via <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/interviews>

Er werden geen belangrijke verschillen gevonden tussen mensen zonder en met een migratieachtergrond. Het overgrote deel van de mensen kent de maatregelen via de persconferenties/nieuws. De informatie via het nieuws is voor velen niet goed te begrijpen, doordat het taalgebruik te ingewikkeld is of omdat ze de Nederlandse taal niet voldoende machtig zijn.

Voor mensen die actiever in de maatschappij participeren is het makkelijker om de regels te kennen, omdat deze door werk, school of bijvoorbeeld de buurvrouw worden uitgelegd.

Vrijwel alle respondenten vertellen dat zij zich aan de regels houden. Er is veel angst, waardoor mensen zich strikt aan de regels houden, vaak strenger dan vereist. Redenen om de maatregelen niet te volgen zijn veelal uit overmacht.

Er heersen veel gevoelens van stress, angst en somberheid. Daarbij is het zorggebruik laag, doordat men veronderstelt dat zorg en hulpverlening niet beschikbaar is, dat hulpverleners te druk zijn met Coronapatiënten, mensen bang zijn om zelf ziek te worden, of omdat toegang tot zorg te ingewikkeld is, omdat veelal contacten uitsluitend via de telefoon plaatsvinden.

De mogelijkheid bestaat dat door dit gebrek aan zorg, zowel lichamelijke als geestelijke problemen verergeren en zich ophopen. Vooral mensen met lage gezondheidsvaardigheden en een beperkt sociaal netwerk lopen risico.

Op basis van deze studie worden de volgende aanbevelingen gedaan ten aanzien van de pandemiebeheersing en gedragswetenschappelijke aspecten daarbij:

- Om te beginnen is het van belang dat de in deze studie onderzochte groepen betrokken worden bij grootschalige onderzoeken. Anders kan er een onvolledig of zelfs vertekend beeld ontstaan van de situatie in Nederland. Hiertoe dienen effectieve benaderingswijzen te worden toegepast – die meer tijd en energie kosten dan voor een online vragenlijst onderzoek;
- Officiële overheidsinformatie dient voor iedereen in Nederland begrijpelijk aangeboden te worden. Dit kan door de informatie in meerdere talen aan te bieden en de informatie eenvoudig en eenduidig te presenteren;
- Met betrekking tot eenduidige adviezen willen we benadrukken dat versoepeling van maatregelen waarin 1,5 meter afstand houden niet overal geldt, leidt tot onbegrip en de naleving van de maatregelen elders bedreigt.

Daarnaast adviseert Pharos beleidsmakers en professionals:

- Wanneer ontwikkelingen naar meer digitale zorg en zorg-op-afstand doorzetten, dient specifiek aandacht besteed te worden aan toegankelijkheid, kwaliteit en veiligheid van deze zorg voor mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden;
- In lijn met de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving roepen we politiek en maatschappij op oog te houden voor de specifieke kwetsbaarheid van bevolkingsgroepen en de schade die de maatregelen hen berokkent, en om oplossingen op maat op hun behoeften en noden af te stemmen.

6. Corona Gedragsunit buiten in actie

6.1 Webinar IANPHI Frankrijk

Op vrijdag 10 juli vond de webinar 'Mobilization of Behavioral Science in the Time of COVID-19' plaats. Deze webinar werd georganiseerd door IANPHI, het internationale netwerk van 'National Public Health Institutes'. Het doel was om aan andere leden van IANPHI te laten zien hoe in Nederland gedragswetenschappelijke inzichten worden gebruikt om de aanpak van de COVID-19 pandemie te ondersteunen, hoe de RIVM Gedragsunit dit werk coördineert en in welke dynamische context dit alles plaatsvindt. Doordat Frankrijk op vergelijkbare wijze gedragswetenschappelijke expertise inzet, waren er ook presentaties vanuit Santé

Publique France en de Behavioral Insights Unit van het Franse Inter-ministeriële Directoraat van Publieke Transformatie.

De (Engelstalige) webinar, inclusief de presentatie over de RIVM Gedragsunit is terug te zien via:

https://www.youtube.com/watch?v=AEUAWJnJt0k&feature=emb_title

5.2 CGU in het nieuws

De activiteiten van de Corona Gedragsunit zijn in het nieuws gekomen via diverse media, waaronder het NOS Journaal, kranten (NRC, Volkskrant, DS de Stentor, Nu.nl, Trouw, Parool) en de radio (NP1 Spraakmakers, Radio1). Ook diverse leden van de Wetenschappelijke Adviesraad werden op persoonlijke titel benaderd voor interviews, evenals Maria van den Muijsenberg over haar onderzoek onder laag geletterden en mensen met een migratie-achtergrond. Met name het nieuwsbericht rond testen en thuisisolatie werd sterk opgepikt.

En zeer recentelijk werd door diverse media ingespeeld op de situatie waarin we momenteel zien dat het aantal besmettingen lokaal weer stijgt. Vanuit gedragswetenschappelijk perspectief wordt benadrukt dat heldere overheidscommunicatie en een ondersteunende omgeving nu belangrijk is, om uit te leggen waarom de maatregelen nog steeds belangrijk zijn, hoe men zich aan de regels kan houden en (elkaar onderling) stimuleren om het goede gedrag te blijven vertonen en dit gedrag ook zo gemakkelijk mogelijk te maken.

7. Blik vooruit komende weken

- Met deze vijfde ronde is de eerste fase van het onderzoek van de Corona Gedragsunit afgerond. Inmiddels is van het ministerie van VWS de opdracht voor Fase 2 ontvangen, waarin het vragenlijstonderzoek, interviews en verdiepend onderzoek terugkeren. Nieuwe onderdelen van de opdracht, Goede voorbeelden 1,5 metersamenleving en het Corona Dashboard/gedrag, zijn toegevoegd en worden in de komende maanden opgestart.
- De gedragsunit ondersteunt met communicatie-advies op twee actuele thema's: het verhogen van (snelle) testopkomst bij corona-gerelateerde klachten en communicatie naar specifieke groepen waar besmettingen oplopen;
- De 6^e meting van de gedragsvragenlijst loopt van 19 tot 23 augustus. Dit is nog in de vakantieperiode. De resultaten verwachten we te kunnen publiceren rond 3 september.
- In augustus wordt ook een literatuurmemo rond afstand houden/social distancing verwacht en een eindrapportage van de uitgevoerde social media analyses.
- De volgende beleidsrapportage ('vakantie editie') volgt 31 augustus 2020. Daarna zullen vanaf 24 september de beleidsrapportages zeswekelijks verschijnen.

Beleidsrapportage nummer 6 d.d. 04-09-2020

Beleidsrapportage Corona Gedragsunit

Nr. 6 – 4 september 2020

1. Achtergrond

De Corona Gedragsunit van het RIVM ondersteunt beleid door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. Het ministerie van VWS is opdrachtgever van de gedragsunit. Na initiële financiering voor periode april – juli via NWO/ZonMw, wordt vanaf 1 augustus het vervolgonderzoek en de ondersteunende inzet tot en met maart 2021 gefinancierd door VWS. In deze rapportage volgen de belangrijkste highlights voor beleid van de opbrengsten van de afgelopen zes weken. Daarbij zijn ook de eerste resultaten van ronde 6 van het vragenlijstonderzoek (survey 19 – 23 augustus) van het RIVM en de GGD'en meegenomen.

Bij de vertaling van de inzichten uit ons gedragsonderzoek naar bruikbare communicatiestrategieën en ondersteuningsinterventies kan gebruik worden gemaakt van onder andere een actuele gedragstaxonomie, het theoretisch kader van de gedragsunit en het communicatie-stappenplan. Deze documenten staan op de [gedragsonderzoekspagina](#) van RIVM.nl. Uiteraard zijn ook de leden van zowel de gedragsunit als van de wetenschappelijke adviesraad hierover te raadplegen.

2. Onderzoekresultaten

Highlights onderzoekresultaten periode 24 juli – 4 september 2020

- Sinds de vorige meetronde geven meer vragenlijst deelnemers aan dat zij het (zeer) waarschijnlijk vinden dat er een tweede golf van Covid-19-besmettingen komt (van 60% naar 76%).
- Het percentage deelnemers aan de vragenlijst dat aangeeft zich te houden aan de hygiënemaatregelen, zoals handen wassen en hoesten of niezen in de elleboog, is redelijk stabiel gebleven.
- De dalende trend in 1,5 meter afstand houden die we eerder zagen, lijkt in specifieke situaties licht te verbeteren. Voor afstand houden geldt dat het percentage deelnemers dat dit (heel) makkelijk vindt tot en met de vijfde meetronde is afgenomen maar daarna weer toenam.
- Het aantal mensen dat niet op drukke plekken is geweest is iets toegenomen na een daling in de periode daarvoor. Daarnaast lijkt het aantal mensen dat omkeert als het te druk is iets te verbeteren.
- Van de mensen met klachten zoals hoesten, niezen, keelpijn, moeilijk ademen en koorts, heeft 32% zich laten testen gedurende de zes weken voorafgaand aan het onderzoek. Dit is bijna een verdubbeling ten opzichte van ronde 5.

- Mensen met klachten gaan onverminderd vaak naar buiten: ongeveer even veel als mensen zonder klachten. 90% van de mensen met klachten heeft in de afgelopen week boodschappen gedaan, 64% heeft vrienden of familie bezocht en respectievelijk 41% en 43% is naar de horeca of naar het werk gegaan.
- Ten opzichte van de vorige meting is het draagvlak voor de komende 6 maanden voor veel maatregelen juist weer toegenomen. Dit is opvallend na de afname die in eerdere metingen te zien was. Zo is het draagvlak van afstand houden toegenomen van 68% naar 82% ten opzichte van meting 5.
- Klachten in mentaal welbevinden (eenzaam, gestrest, angstig, slaapproblemen, somber) namen in de eerste 5 metingen gestaag af. Nu lijkt er een stabilisatie of zelfs een lichte toename te zijn.
- Het percentage mensen dat aangeeft nog altijd minder te sporten/bewegen dan voor de crisis is gestabiliseerd (nu 33%). Het percentage dat zegt meer te zijn gaan sport/ bewegen stabiliseert rond de 10%. Van de rokers geeft 30% nog steeds aan meer te roken dan voorheen.
- Nieuw in de gedragsvragenlijst zijn vragen over hoe men tegenover de Coronamelder-app staat. De indruk is dat ca. 40% de app steunt en er achter staat.
- Als laatste punt uit het vragenlijstonderzoek, het vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid probeert het coronavirus onder controle te houden is bij de laatste meetronde afgenomen met 23 procentpunt vergeleken met ronde 1. Het percentage deelnemers dat vindt dat de Nederlandse overheid het beter doet dan andere landen is tussen ronde 1 en ronde 6 met 7 procentpunt afgenomen.
- In het literatuuronderzoek is geen bewijs gevonden dat een mondkapjesdrager meer of minder risico-compenserend gedrag laat zien (minder afstand houden, geen drukte vermijden, of minder vaak de handen wassen). Ook uit onderzoek van camera-beelden door het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving blijkt dat het dragen van een mondkapje geen invloed heeft op afstand houden.

2.1 Onderzoeksactiviteiten in de vakantieperiode

Vanaf juli 2020 is de frequentie van het vragenlijstonderzoek en de interviewrondes teruggebracht van eens per 3 naar eens per 6 weken.

- Inmiddels worden de resultaten van de zesde ronde van het vragenlijstonderzoek geanalyseerd en op 7 september gepubliceerd. In de vakantieperiode zijn geen interviews gehouden; deze worden in aansluiting op het vragenlijstonderzoek uitgevoerd in de week van 7 september.
- Er is gericht literatuuronderzoek uitgevoerd naar het naleven en volhouden van [afstand houden en social distancing](#) (zie bijlage) en de literatuurmemo over [gedragseffecten van Mondkapjesgebruik](#) is geactualiseerd (5 augustus), met een focus op risico-compenserend gedrag en afstand houden van mondkapjesdragers.

- De resultaten van het vragenlijstonderzoek, interviews en literatuuronderzoek ten aanzien van afstand houden, zijn bij elkaar gebracht in een geïntegreerde memo, die inzoomt op determinanten van het gedrag, gericht op 1,5 meter afstand houden in thuisbezoek- en werksituaties. Deze memo is in concept gereed, en wordt medio september aangevuld met de nieuwste inzichten uit de 6^e ronde vragenlijstonderzoek en recent onderzoek van andere onderzoeksgroepen in Nederland.
- Voor het nieuwe werkpakket van de gedragsunit “Inspirerende voorbeelden” is het plan van aanpak in wording. Dit is op vrijdag 4 september besproken in de wetenschappelijke adviesraad van de gedragsunit. De wetenschappelijke advies heeft hierbij het belang van een goed afwegingskader, het benutten van de input van burgers en een doordachte implementatiestrategie vanuit de rijksoverheid benadrukt
- Parallel hieraan hebben de Secretarissen Generaal van het ministerie van VWS en van Financiën gevraagd om samen met de gedragsteams van departementen en inspecties heel concreet aan de slag te gaan om de toenemende besmettingen in de thuissituatie en op het werk aan te pakken met behulp van op gedragsinzichten gebaseerde interventies. Ook vanuit de gedragsunit is hier flink aan bijgedragen. Op dinsdag 1 september zijn de resultaten van de eerste sprint besproken met de SG’s. De focus is daarbij het voorkomen van besmettingen in de thuissituatie op zodanige wijze dat sociaal contact wel goed mogelijk is. Bij de daadwerkelijke realisatie wordt van het RIVM (gedragsunit & LCI) een adviserende rol verwacht.

Uitgebreide rapportages van de resultaten zijn online te vinden:

Vragenlijstonderzoek: <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden>

Verdiepende interviews: <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/interviews>

Literatuurverkenningen: <https://www.rivm.nl/gedragswetenschappelijke-literatuur>

2.2 Ontwikkelingen gedrag na 24 juli

Algemeen

De zesde ronde van het vragenlijstonderzoek is uitgevoerd in de vakantieperiode (19-23 augustus) en nadat per 19 augustus de maatregelen verder zijn aangescherpt. Deze aanscherping werd op dinsdagavond 18 augustus aangekondigd. De vragenlijst is hierop nog aangepast. De belangrijkste aanscherping was het dringende advies om het aantal mensen dat je in huis en tuin ontvangt, te beperken tot maximaal 6 gasten (uitgezonderd kinderen tot en met 12 jaar). Daarnaast is de periode van thuisquarantaine teruggebracht van 14 naar 10 dagen.

In totaal hebben 61.651 mensen van 16 jaar en ouder in de periode 19 -23 augustus deelgenomen aan deze ronde van dit onderzoek. De trends die over de zes meetrondes heen gepresenteerd worden zijn gebaseerd op deelnemers die aan alle zes meetrondes hebben meegedaan; dat

zijn 24.729 respondenten. De resultaten van meetronde 6 zijn gebaseerd op alle 61.651 respondenten die in deze ronde meededen en kunnen daarom afwijken van de cijfers die bij de trends gepresenteerd worden. De responsgroep vormt geen afspiegeling van de Nederlandse bevolking, maar geeft hier wel een indicatie voor. Het vragenlijstonderzoek betreft een landelijk onderzoek van RIVM en GGD GHOR Nederland samen met de 25 GGD'en.

Hygiënemaatregelen

Het percentage deelnemers dat aangeeft zich te houden aan de hygiënemaatregelen, zoals handen wassen en hoesten of niezen in de elleboog, is redelijk stabiel gebleven. Bij handen wassen zijn er in de meeste situaties geen grote verschillen ten opzichte van de eerdere metingen. De dalende trend in handen te wassen als deelnemers bij iemand op bezoek gaan en wanneer zij weer thuis komen lijkt in deze ronde te stabiliseren. In de overige situaties geven de deelnemers aan nog ongeveer even vaak handen te wassen als in het begin van de coronacrisis.

Vermijd drukte

Ruim de helft (51%) van de deelnemers geeft aan in de voorgaande week niet op een drukke plek te zijn geweest waar ze geen 1,5 meter afstand konden houden. Van degenen die wel op een te drukke plek zijn geweest besloot 30% van hen rechtsomkeert te maken. Het aantal deelnemers dat niet op drukke plekken is geweest is iets toegenomen na een daling tussen de voorgaande rondes. Ook het aantal mensen dat omkeert als ze het te druk vinden lijkt iets te verbeteren.

Uit het literatuuronderzoek naar social distancing (zoals het vermijden van drukte en sociale bijeenkomsten) blijkt dat onder andere het volgen van nieuws, solidariteitsoverwegingen en sociale normen de naleving van social distancing bevorderen. Barrières om niet aan social distancing te doen zijn: het als lastig ervaren van social distancing, verveling, zorgen over het niet kunnen deelnemen aan sociale activiteiten als festivals en vakanties, het hebben van een baan waardoor social distancing niet mogelijk is, en een langere duur van de maatregelen dan verwacht.

Houd 1,5 meter afstand

Het blijft lastig om 1,5 meter afstand te realiseren, maar de dalende trend in afstand houden die we eerder zagen lijkt in specifieke situaties licht te verbeteren (% zelden-nooit te dichtbij). Dit geldt bijvoorbeeld voor het bezoeken van familie en vrienden en thuis bezoek ontvangen. Sinds de versoepelingen van 1 juli jl. zijn horecagelegenheden en culturele instellingen weer geopend en is sporten in georganiseerd verband weer mogelijk. Net als in de bovenstaande situaties lijken de voorheen dalende percentages deelnemers die voldoende afstand houden ook in deze situaties voorzichtig toe te nemen.

Uit het literatuuronderzoek naar afstand houden lijken kennis en duidelijkheid over afstand houden, maar ook de ervaren praktische haalbaarheid om de 1.5 meter afstand na te kunnen leven, bij te dragen aan de naleving hiervan. Daarnaast is

het van belang dat men de maatregel als effectief ziet en steunt, en spelen solidariteitsoverwegingen zoals het niet willen besmetten van kwetsbare anderen, en het voelen van een burgerplicht en verantwoordelijk een rol bij naleving. Bezorgd zijn over de eigen gezondheid lijkt minder vaak een reden om fysiek afstand te houden. Sociale invloeden, bijvoorbeeld zien dat anderen afstand houden, hangen positief samen met naleving.

Barrières om geen fysieke afstand te houden zijn het hebben van werk waar afstand houden niet mogelijk is, of waar thuiswerken geen optie is. Daarnaast hangen de ervaren toegenomen mogelijkheden om de regels niet na te leven ook samen met een afname van naleving, net als een afname van de mate waarin anderen afstand houden (sociale norm). De kans op boetes bleek geen effect te hebben op de naleving.

2.3 Determinanten – verklaringen voor gedrag

Risico inschatting

Het aantal mensen dat het (zeer) waarschijnlijk vindt besmet te raken is vanaf de eerste tot en met de vierde meetronde gedaald (van 14% naar 8%), en daarna weer toegenomen tot 9% in meetronde 5 en 10% in de laatste meetronde.

Vanaf de vierde meting is aan de deelnemers gevraagd hoe groot zij de kans achten dat er een tweede golf met besmettingen komt. 60% van de deelnemers vond toen een tweede golf (zeer) waarschijnlijk. Bij de laatste meting is dit toegenomen naar 76%.

Effectiviteit inschatting

Voor 1,5 meter afstand houden daalde het percentage deelnemers dat denkt dat deze gedragsregel (heel) veel helpt van 88% bij de eerste twee metingen naar 76% bij de vierde meetronde, maar steeg daarna weer naar 88% bij de laatste meetronde. De gedragsregels om zoveel mogelijk thuis te werken en drukte te vermijden zijn vanaf latere meetrondes gemeten. Het percentage deelnemers dat denkt dat deze gedragsregels (heel) veel helpen, is na een eerste afname weer (iets) toegenomen. Het percentage deelnemers dat denkt dat thuis blijven bij verkoudheidsklachten van huisgenoten (heel) veel helpt, is na een afname gestabiliseerd.

Een toename in het percentage deelnemers dat van mening is dat de maatregel (heel) veel helpt, is te zien voor testen bij verkoudheidsklachten en een niet-medisch mondkapje dragen in het openbaar vervoer (beide zijn vanaf de vierde meting gemeten).

Self-efficacy – is het makkelijk om te doen

Het percentage deelnemers dat het (heel) makkelijk vindt om zich aan de hygiëneregels te houden (handen wassen, in de elleboog niezen, papieren zakdoek gebruiken) is na een afname bij de eerste metingen gestabiliseerd. 'Geen handen schudden' wordt vanaf de eerste meetronde steeds door ongeveer 90% van de deelnemers (heel) makkelijk gevonden. Voor 1,5 meter afstand houden geldt dat het percentage deelnemers dat

dit (heel) makkelijk vindt tot en met de vijfde meetronde is afgenomen maar daarna weer toenam. Het percentage deelnemers dat het (heel) makkelijk vindt om 'zoveel mogelijk thuis werken', 'drukte te vermijden' en 'bij verkoudheid thuis blijven' (vanaf de tweede meetronde gemeten) is na een afname gestabiliseerd. Voor 'testen bij verkoudheids-klachten' en 'een mondkapje dragen in het openbaar vervoer' (gemeten vanaf de vierde meetronde) is er eerst een afname en daarna weer een toename in percentage deelnemers dat dit (heel) makkelijk vindt.

Omgeving

Hoe mensen in je omgeving omgaan met bepaalde maatregelen kan van invloed zijn op je eigen gedrag. Het percentage deelnemers dat de meeste mensen in hun naaste omgeving regelmatig hun handen zien wassen, is afgenomen. Bij de overige hygiëneregels (hoesten en niezen in de binnen-kant van de elleboog, papieren zakdoekjes gebruiken en geen handen schudden) is dit min of meer gelijk gebleven. Het percentage deelnemers dat de meeste mensen in hun naaste omgeving minstens 1,5 meter afstand ziet houden, is afgenomen. Dit geldt ook voor de 'zoveel mogelijk thuis werken', 'drukte vermijden' en 'thuis blijven bij verkoudheidsklachten' (vanaf de tweede meting) en 'thuis blijven en geen bezoek ontvangen bij verkoudheidsklachten van huisgenoten' (vanaf de derde meting).

2.4 Draagvlak

Draagvlak kan een belangrijke aanwijzing zijn voor het volhouden van gedrag. De focus ligt hier op de mate waarin mensen achter de maatregelen staan als deze nog 6 maanden zouden duren. Het draagvlak voor de hygiënemaatregelen is onveranderd hoog gebleven (rond de 90%). Ten opzichte van de vorige meting is het draagvlak voor de komende 6 maanden voor veel maatregelen toegenomen. Zo is het draagvlak van afstand houden toegenomen van 68% naar 82% ten opzichte van meting 5. Ook het draagvlak voor thuis werken en drukte vermijden is toegenomen. Voor de nieuwe maatregel 'bezoek beperken tot 6 personen' is er bij 65% van de deelnemers draagvlak als dit nog 6 maanden zou duren.

In deze zesde meting is ook aan de deelnemers gevraagd in hoeverre ze nu achter lokale maatregelen staan in het geval van toenemende besmettingen. Voor het lokaal verplicht stellen van een mondkapje is het draagvlak het hoogst (69%). Voor de maatregel 'lokaal sluiten van scholen' is het draagvlak het laagst (37%).

2.5 Welzijn en welbevinden

Klachten in mentaal welbevinden (eenzaam, gestrest, angstig, slaapproblemen, somber) namen in de eerste 5 metingen gestaag af. In de zesde ronde lijkt er sprake van een stabilisatie te zijn of zelfs een lichte toename.

Aan de deelnemers is gevraagd naar veranderingen in leefstijl ten opzichte van de periode voor de coronacrisis. Het percentage dat aangeeft (veel) minder te zijn gaan sporten of bewegen is afgenomen sinds de eerste meting tot 33% in de laatste meting, maar laat geen duidelijk verschil zien met begin juli toen de

sportverenigingen en sportscholen weer open mochten. Het percentage deelnemers dat (veel) ongezonder eet dan voor de crisis is 11%. Het percentage deelnemers dat aangeeft meer of minder te zijn gaan roken of drinken, is sinds begin mei redelijk constant gebleven. Daarbij is opmerkelijk dat 30% nog aangeeft meer te roken dan voorafgaand aan de coronacrisis.

2.6 Communicatie en vertrouwen

Bijna de helft van de ondervraagden heeft (veel) vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid probeert het coronavirus onder controle te houden: 14% heeft (helemaal) geen vertrouwen en de rest (36%) is neutraal. In vergelijking met andere landen doet Nederland het volgens 48% van de deelnemers (veel) beter, terwijl 11% het beleid als (veel) slechter scoort. Het vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid probeert het coronavirus onder controle te houden is bij de zesde meetronde afgenomen met 23 procentpunt vergeleken met ronde 1. Het percentage deelnemers dat vindt dat de Nederlandse overheid het beter doet dan andere landen is met 7 procentpunt afgenomen.

2.7 Vakantie

In ronde 6 is gevraagd of deelnemers na 15 juni op vakantie zijn geweest. 37% is op vakantie geweest, 58% niet en 5% was tijdens het onderzoek op vakantie. Van degenen die na 15 juni op vakantie te zijn geweest, is 57% in Nederland op vakantie geweest, 48% in Europa en 0,3% buiten Europa.

2.8 Thuisblijven, testen, isolatie

In ronde 6 is opnieuw gevraagd naar gedrag rondom testen. Van de mensen met klachten zoals hoesten, niezen, keelpijn, moeilijk ademen en koorts, heeft 32% zich laten testen gedurende de zes weken voorafgaand aan het onderzoek. Dit is bijna een verdubbeling ten opzichte van ronde 5. Van de mensen die zich al eens hebben laten testen, geeft 88% aan zich nog een keer te zullen laten testen als ze de komende weken opnieuw klachten zouden krijgen. Van de mensen zonder verkoudheidsklachten is 83% bereid zich te laten testen als ze klachten zouden krijgen. Ook deze intentie is toegenomen sinds ronde 5, maar er is wel een duidelijk verschil tussen de intentie en het daadwerkelijk laten testen bij klachten.

Van de mensen met symptomen die kunnen wijzen op COVID-19, volgt een groot deel het advies om thuis te blijven niet op. Mensen met klachten, zoals een loopneus, hoesten/niezen, keelpijn, moeilijk ademen, verhoging en koorts gaan ongeveer even veel naar buiten als mensen zonder klachten. Aan de deelnemers van het onderzoek is gevraagd of ze in de afgelopen 7 dagen naar buiten zijn geweest. 90% van de mensen met klachten heeft boodschappen gedaan, 64% heeft vrienden of familie bezocht en respectievelijk 41% en 43% is naar de horeca of naar het werk gegaan.

Van de deelnemers aan de vragenlijst zijn 189 mensen (0,4%) sinds 1 juni benaderd door de GGD omdat zij in nauw contact zijn geweest met iemand die besmet was met het coronavirus. Daarvan geeft 55% aan dat zij in de 14 dagen daarna niet uit huis zijn geweest en 93% geeft aan dat zij in de 14 dagen na het contact met de GGD geen bezoek hebben ontvangen.

2.9 Corona-app

Nieuw in de gedragsvragenlijst zijn vragen over de Coronamelder -app: Hoe staat men tegenover de Corona app? Vooruitlopend op de definitieve resultaten is de indruk dat ca. 40% de app steunt en er achter staat: 44% is positief over de invoering; 43% is van plan om de app te gaan gebruiken; 39% denkt dat deze bijdraagt aan de bestrijding van het corona-virus en 37% vertrouwt dat de informatie strikt vertrouwelijk blijft. Rond de 20% van de deelnemers staat neutraal in invoering van de app of het plan om het te gaan gebruiken, en zou dus wellicht ook nog te bewegen zijn om de app te installeren. Ca. 16% staat negatief tegenover de invoering van de app en 22% is niet van plan de app te gaan gebruiken.

2.10 Mondkapjes

Uit onze [literatuur update](#) blijkt dat er geen robuust bewijs is dat een mondkapjesdrager meer of minder risico-compenserend gedrag laat zien (minder afstand houden, geen drukte vermijden, of minder vaak de handen wassen). Ook uit [onderzoek](#) door het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaven (NCSR) op basis van camera-beelden (uitgevoerd mei/juni), dat cofinanciering vanuit het RIVM Corona gedragsonderzoek ontving in het kader van verdiepend onderzoek, blijkt dat het wel of niet dragen van een mondkapje geen invloed heeft op de mate waarin mensen zich houden aan de regels voor afstand houden. Drukke lijkt de belangrijkste voorspellende factor voor minder afstand houden. Het vrijwillig dragen van een mondkapje maakt daarbij geen verschil. Mensen mét een mondkapje op, houden zich wel beter aan het advies om niet met de handen aan mond, neus of ogen te komen dan niet-mondkapjesdragers. Uit het onderzoek blijkt ook dat 80% van de mensen die vrijwillig een mondkapje dragen terwijl ze door de winkelstraat lopen, dit op de juiste manier doen: over de neus en mond.

De gedragsunit is momenteel ook betrokken als adviseur bij de onderzoeken die Amsterdam en Rotterdam plaatsvonden tijdens de mondkapjes verplichting in enkele winkelstraten in beide steden.

3. Corona Gedragsunit in het nieuws

De resultaten van de Corona Gedragsunit zijn in het nieuws gekomen via diverse media, waaronder Financieel Dagblad (Corona in de zomer), Trouw (mondkapjes literatuur) en door radio-interviews van leden van de wetenschappelijke adviesraad (BNR, RTV Utrecht, EenVandaag, NOS Met het oog op morgen). Hierbij was met name aandacht voor jongeren en de manier waarop communicatie over het volhouden van de 1,5 meter afstandsmaatregel het beste kan plaatsvinden.

Bij deze de URL's naar de media-uitingen waar medewerkers van de gedragsunit of leden van de onafhankelijke wetenschappelijke adviesraad van de gedragsunit bij betrokken waren, dan wel waarin verwijzingen waren opgenomen naar onderzoeksresultaten van de gedragsunit:

<https://fd.nl/weekend/1352798/corona-in-de-zomer-wel-luisteren-niet-gehoorzamen>
<https://digitaaltrouw.nl/trouw/1013/article/1184623/22/1/render/?token=04cc6fa91ec22cf7dcb855c4687632da>
<https://www.nd.nl/nieuws/nederland/986407/hoer-bereik-je-jongeren-met-coronacampagne-blijf-binnen-is-niet-le>
<https://www.margriet.nl/gezondheid/laks-omgaan-met-coronamaatregelen/>
<https://digitaaltrouw.nl/volkskrant/1021/article/1186706/5/1/render/?token=4db1e4875e606d6d1cb89152c0ebdfc1>
<https://www.nu.nl/weekend/6070663/op-basis-van-welke-onderzoeken-wordt-de-mondkapjesdiscussie-uitgevochten.html>
<https://eenvandaag.avrotros.nl/item/jongeren-kijken-niet-naar-een-persconferentie-zet-een-rapper-in-of-een-speler-van-ajax/>
<https://www.bnr.nl/nieuws/gezondheid/10418586/vertrouwen-in-corona-aanpak-kabinet-brokkelt-af>
https://www.limburger.nl/cnt/dm20200818_00172079/hoogleraar-gezondheidsverschillen-officiële-taal-maakt-ziek-en-gestrest
<https://www.nrc.nl/nieuws/2020/08/21/de-preken-werken-niet-meer-en-de-polarisatie-groeit-a4009440>
<https://www.parool.nl/amsterdam/de-spaat-van-halsema-wel-regels-maar-amper-sancties~bae8a7cb/>
<https://www.bnr.nl/nieuws/gezondheid/10418739/aanpak-verspreiding-coronavirus-in-achterstandswijken-schiet-tekort>
<https://www.socialevraagstukken.nl/communiceer-beter-over-hoe-je-te-gedragen-tegen-het-virus/>
<https://www.nporadio1.nl/politiek/26065-aftreden-grapperhaus-kan-geloofwaardigheid-van-het-kabinet-redden>
<https://www.eoswetenschap.eu/psyche-brein/ik-kan-me-nauwelijks-voorstellen-dat-we-straks-weer-massaal-handen-gaan-schudden>

4. Blik vooruit komende weken

- De volgende beleidsrapportage wordt opgeleverd op 24 september. Hierna verschijnen de beleidsrapportages zes-wekelijks.
- De zesde ronde interviews wordt afgenomen in de week van 7 september.
- De geïntegreerde memo Afstand houden volgt medio september.
- Oplevering eindrapportages aan ZonMw / NWO van de uitgevoerde onderzoekscomponenten (vragenlijst onderzoek, interviews, social media analyses en verdiepend onderzoek) in periode maart – juli, verwachten we in oktober op te kunnen leveren.
- Opname van gedragsindicatoren op het Corona Dashboard - planning hiervan volgt.
- De 7^e meting van de gedragsvragenlijst loopt van 29 september – 2 oktober.

Beleidsrapportage nummer 7 d.d. -2020

Beleidsrapportage Corona Gedragsunit

Nr. 7– 2 oktober 2020

1. Achtergrond

De Corona Gedragsunit van het RIVM ondersteunt beleid door gedragswetenschappelijke kennis te ontsluiten, te ontwikkelen en te vertalen naar antwoorden en adviezen voor overheidsbeleid en –communicatie. Het ministerie van VWS is opdrachtgever van de gedragsunit. Na initiële financiering voor periode april – juli 2020 via NWO/ZonMw, wordt vanaf 1 augustus 2020 het vervolgonderzoek en de ondersteunende inzet tot en met maart 2021 gefinancierd door VWS.

In deze rapportage volgen de belangrijkste highlights voor beleid van de opbrengsten van de afgelopen drie weken. Deze 7^e beleidsrapportage is de eerste in een reeks van 6-wekelijkse beleidsrapportages. De eerste 5 beleidsrapportages verschenen in een 3-wekelijkse frequentie. De 6^e beleidsrapportage van 4 september was een ‘vakantie-editie’ met opbrengsten van de voorgaande 4 weken.

Bij de vertaling van de inzichten uit ons gedragsonderzoek naar bruikbare communicatiestrategieën en ondersteuningsinterventies kan gebruik worden gemaakt worden van onder andere een actuele gedragstaxonomie, het theoretisch kader van de gedragsunit en het communicatie-stappenplan. Deze documenten staan op de [gedragsonderzoekspagina](#) van RIVM.nl. Uiteraard zijn ook de leden van zowel de gedragsunit als van de wetenschappelijke adviesraad hierover te raadplegen.

2. Onderzoekresultaten

Highlights onderzoekresultaten periode 4 september – 24 september 2020

- Zich wel of niet laten testen wordt door de meeste van de 30 geïnterviewden als een eigen afweging gezien. Redenen om zich wel of niet te laten testen zijn divers.
- Het testen zelf wordt over het algemeen positief beoordeeld, maar het proces eromheen niet.
- Geïnterviewden die getest zijn, geven aan dat binnen blijven tijdens het wachten op de uitslag lastig is, onder andere omdat hun klachten mild waren.
- Half juni liet 12% van de vragenlijst deelnemers met klachten zich testen. Dit percentage is toegenomen tot 18% (begin juli) en 32% (half augustus).
- Van de vragenlijst deelnemers die nieuwe COVID-19 gerelateerde klachten rapporteerden in de afgelopen 6 weken, liet 45% zich testen. Bij deelnemers die aangaven dat hun klachten (waarschijnlijk) komen door een onderliggende aandoening, was dat 21%.
- Ca. 11% van de deelnemers die aangaven zich te hebben laten testen, deed dit zonder klachten (vragenlijst half augustus).
- De geïnterviewden die naar het buitenland op vakantie zijn geweest hebben hun beslissing goed afgewogen.
- Een vakantie in het buitenland versterkt volgens de geïnterviewden het draagvlak voor het dragen van mondkapjes, omdat mensen eraan gewend zijn geraakt.
- Uit de geïntegreerde memo Afstand houden en drukte vermijden, blijkt dat drukte op twee manieren tot extra risico's leidt. Hoe drukker het is, hoe minder mensen de 1.5 meter aanhouden (dus: een hoger risico op virus overdracht per contact

moment) én hoe meer mensen we ontmoeten waarbij transmissie plaats kan vinden (dus: meer contact momenten).

- De belangrijkste voorspeller van drukte vermijden en afstand houden is hoe moeilijk/makkelijk dat is om te doen, gevolgd door de mate waarin mensen gemotiveerd zijn dit te doen.
- Uit het vragenlijstonderzoek blijkt dat Nederlanders het coronanieuws in de media goed volgen. De persconferenties, publieke media en nieuwssites zijn de meest gebruikte bronnen voor informatie.
- Er zijn kleine verschillen in mediagebruik tussen mensen jonger en ouder dan 27 jaar. Oudere mensen gebruiken minder sociale media als nieuwsbron, jongere mensen lezen minder landelijke kranten. Mensen in de buurt zijn voor jongeren belangrijker als nieuwsbron dan voor ouderen.

2.1 Activiteiten in de periode 4 september – 28 september

- De zesde interviewronde is bij 30 respondenten van de vragenlijst uitgevoerd in week van 7 – 11 september.
- Er zijn aanvullende analyses uitgevoerd op de data van de 6^e ronde van het vragenlijstonderzoek (mediagebruik) en op de eerste vijf rondes (het open veld aan het eind van de vragenlijst).
- Het werkpakket Sociale Media analyse dat in de periode maart – juli van de Corona Gedragsunit actief was, heeft een eindverslag opgeleverd.
- Er is een integrale memo opgesteld rondom Afstand houden en drukte vermijden. Een eerste concept is in augustus met VWS gedeeld. Dit is nu aangevuld met resultaten uit de zesde ronde van het vragenlijstonderzoek, literatuur en inzichten uit ander recent Nederlands onderzoek.
- Het nieuwe deelproject van de gedragsunit “Inspirerende voorbeelden” is opgestart, evenals het deelproject “Corona Dashboard Trendonderzoek omgaan met gedragsregels”.
- De Corona Gedragsunit is betrokken geweest bij diverse onderzoeken van andere partijen: Universiteit Tilburg (evaluatieonderzoek Corona Melder) en gemeenten Amsterdam/Rotterdam (verplichting mondkapjes in drukke gebieden).
- Er zijn diverse adviezen ten aanzien van vragen van VWS uitgebracht.
- 5.1.2e 5.1.2e heeft een presentatie verzorgd over de nieuwste inzichten van de gedragsunit voor het team advies van DG COVID-19.

Uitgebreide rapportages van de resultaten zijn online te vinden:

Vragenlijstonderzoek: <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden>

Verdiepende interviews: <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/interviews>

Literatuurverkenningen: <https://www.rivm.nl/gedragswetenschappelijke-literatuur>

2.2 Resultaten zesde Interviewronde (7-11 september)

Ook deze ronde zijn 30 respondenten van het vragenlijstonderzoek geïnterviewd over een aantal thema's. In deze paragraaf een aantal besproken onderwerpen. De volledige resultaten worden opgenomen op de website van het RIVM, onder <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/interviews>.

2.2.1 Testen

Wel of niet laten testen wordt als eigen afweging gezien

Zich wel of niet laten testen wordt over het algemeen door de geïnterviewden als een eigen afweging gezien. Redenen om te testen waren dat ze keelpijn midden in de zomer toch wel ongebruikelijk vonden, dat ze verantwoordelijkheid wilden nemen, andere mensen niet wilden aansteken, ongerust waren over de eigen gezondheid, dat de symptomen doen denken aan COVID-19, of dat men terugkwam uit gebied met oranje reisadvies.

Een beperkt aantal mensen zegt te denken het virus gehad te hebben maar heeft dit toentertijd niet bevestigd gekregen omdat ze geen test konden laten doen. Diezelfde mensen hebben daarna, toen testen wel een optie was, enkel verkoudheidsklachten gehad en dat als onvoldoende serieuze klachten gezien om over te gaan tot testen.

Ze vonden het niet nodig of zinvol omdat ze COVID-19 erg onwaarschijnlijk achten. Redenen hiervoor waren: dat de klachten bekend voorkomen, dat er op dat moment weinig mensen met COVID-19 waren, of dat ze nauwelijks contact hebben gehad met andere mensen. Eén geïnterviewde heeft zich niet laten testen bij lichte verkoudheid en is gewoon naar buiten gegaan. Ze vond dat ze zich 'niet moest aanstellen' bij zulke lichte klachten.

Proces van testen kan beter

Geïnterviewden hebben verschillende ervaringen met het testproces van 'heel makkelijk' tot 'een heel gedoe'. Het testen op zich wordt over het algemeen positief beoordeeld, maar het proces eromheen niet. Verschillende testlocaties blijken zonder auto zeer moeilijk bereikbaar. Vijf dagen tussen aanmelden en testuitslag wordt als te lang gezien, zeker voor medisch professionals.

Binnenblijven rondom het testen is moeilijk

De klachten die geïnterviewden sinds 1 juni hebben gehad, variëren van een lichte hoest, snotterig, een griepig gevoel, tot ziek. Negen geïnterviewden hebben zich laten testen sinds 1 juni en zij geven aan thuis te zijn gebleven tot de uitslag bekend was (bij allen negatief), met als uitzondering iemand die thuis is gebleven van werk, maar wel haar kind naar school heeft gebracht terwijl ze op de uitslag wachtte. Geïnterviewden die getest zijn, geven aan dat met name het wachten op de uitslag onzeker maakt. Het is niet duidelijk wanneer men de uitslag krijgt, één geïnterviewde zat op een telefoontje te wachten, maar werd niet gebeld. Ook het binnenblijven werd lastig gevonden, mede omdat klachten mild waren.

Geïnterviewden geven aan dat mensen in hun omgeving niet altijd thuisblijven wanneer zij wachten op een testuitslag. Dit terwijl ze uiteindelijk wel positief testen.

2.2.2 Vakantie

Vakantie naar het buitenland was een afgewogen beslissing

De geïnterviewden die naar het buitenland op vakantie zijn geweest hebben hun beslissing afgewogen. Allen hebben vooraf geïnformeerd welke maatregelen op de plaats van bestemming van kracht waren. Bij de keuze voor de vakantiebestemming werd drukte vermeden door te kiezen voor een rustige, afgelegen plek of een grote camping met veel eigen ruimte. Ook geven respondenten aan dat ze deze vakantie al voor de maatregelen hadden gepland, maar wel ‘last minute’ besloten om wel of niet te gaan. Sommigen hebben de reis uitgesteld vanwege een negatief reisadvies, of de bestemming of de wijze van vervoer aangepast. Het met de auto gaan en een goed te bereizen afstand speelde daarin de grootste rol. Je bent snel weer thuis als de situatie verslechtert. Het bezoeken van al eerder bezochte plekken of een eigen vakantiehuis of stacaravan zorgde voor een verminderd gevoel van risico. De eigen gezondheid speelde ook een rol bij het besluit om te gaan. Sommigen spraken expliciet af met hun reisgenoten om echt voorzichtig te zijn en zich aan de maatregelen te houden. Geen van de respondenten vond het een probleem om zich in het buitenland aan de lokale maatregelen te houden.

Vakantie in buitenland versterkt draagvlak voor dragen van mondkapje

Vrijwel alle geïnterviewden die naar het buitenland op vakantie zijn geweest zouden het dragen van een mondkapje in de Nederlandse openbare ruimtes niet gek vinden.

Op vakantie gaan naar landen waar andere regels gelden, zoals over mondkapjes, levert bij geïnterviewden twee typen reacties op. Enerzijds dat het gebruik van mondkapjes went en bijdraagt aan meer bewustwording van de aanwezigheid van het virus. Anderzijds observeerden geïnterviewden die in het buitenland op vakantie zijn geweest dat verplicht gebruik van mondkapjes resulteert in verkeerd gebruik. Daarmee neemt het vertrouwen in de effectiviteit van de maatregel af.

2.3 Afstand houden en drukte vermijden

Op 28 september is de geïntegreerde memo “1,5 meter afstand houden en drukte vermijden” opgeleverd aan VWS. In deze memo wordt ingegaan op de vragen ‘In welke context hebben mensen de meeste moeite met 1,5 meter afstand houden en drukte vermijden, en waarom?’; en ‘Welke oplossingen zijn mogelijk effectief om afstand houden en drukte vermijden te ondersteunen’. Deze vragen zijn beantwoord op basis van de inzichten uit de zesde ronde van het gedragsvragenlijst-onderzoek, interviews en literatuuronderzoek van de Corona Gedragsunit, aangevuld met inzichten uit recent ander onderzoek van Nederlandse bodem.

Resultaten memo

- Hoe drukker het is, hoe minder mensen de 1.5 meter aanhouden (dus: een hoger risico op virus overdracht per contact moment) én hoe meer mensen we ontmoeten waarbij transmissie plaats kan vinden (dus: ook meer contact momenten). De belangrijkste voorspeller van drukte vermijden en afstand houden is dan ook hoe moeilijk/makkelijk dat is om te doen, gevolgd door de mate waarin mensen gemotiveerd zijn dit te doen (op basis van o.a. de sociale norm en hoe effectief mensen denken dat afstand houden is). Het vermogen om drukte vermijden en afstand houden te plannen, daar alert op te blijven, en de discipline op te brengen om bij drukte om te keren speelt ook een rol. Voor plekken waar relatief veel aandacht is voor zowel het beheersen van drukte als afstand houden, geven mensen aan dat afstand houden relatief vaak lukt.
- De rol van risicopercepties (hoe waarschijnlijk en hoe erg is het om zelf besmet te raken of om anderen te besmetten) en de ervaren dreiging van het virus lijken geen belangrijke voorspellers van drukte vermijden en afstand houden, behalve bij naasten (bezoek, feestjes)
- Mensen geven aan het heel erg te vinden als ze anderen zouden besmetten en erop te vertrouwen dat vrienden/ familie dus niet bij hen op bezoek zouden komen met klachten. Tegelijkertijd zien we dat mensen die klachten rapporteren niet meer of minder drukte mijden of afstand houden dan mensen zonder klachten.

Interpretatie resultaten en aanbevelingen

Beheersing van drukte is essentieel: Meer drukte leidt tot meer risico per contactmoment (minder afstand houden) en meer contacten. Meer drukte maakt drukte mijden en 1.5 meter afstand bovendien moeilijker, waardoor mensen meer motivatie en discipline moeten opbrengen om de regels na te leven. En dat terwijl het *lijkt* alsof steeds minder mensen ervoor kiezen zich aan de regels te houden (want ook anderen lukt het door toenemende drukte niet om drukte te mijden en afstand te houden: de sociale norm wordt dus demotiverend). Die processen kunnen op hun beurt weer leiden tot nog minder naleving van de gedragsregels, waardoor afstand houden nog moeilijker wordt, enzovoorts: een neerwaartse spiraal. Door effectief drukte te beheersen is dus een dubbelslag te slaan, zowel vanuit het perspectief van het virus (aantal contactmomenten neemt af en afstand houden neemt toe) als vanuit het perspectief van het gedrag (niet in te drukke situaties zijn en afstand houden wordt meer haalbaar en de norm). Hierbij lijkt dus een belangrijke rol voor overheden, werkgevers, en organisaties te liggen t.a.v. het reguleren van bezoekersaantallen en het inrichten van de omgeving waarin 1.5 meter afstand houden mogelijk en de norm is.

Tegelijkertijd is er ook winst te halen met communicatie richting de burger gericht op het ondersteunen van de motivatie om drukte te mijden en afstand te houden (sociale norm, hoe effectief de maatregelen zijn), mensen de middelen en vaardigheden te bieden om drukte mijden te plannen en alert te blijven op afstand houden. Ten slotte lijkt het belangrijk dat mensen weten dat het ook bij familie en vrienden verstandig is om er niet vanuit te gaan dat men bij (milde) klachten thuisblijft en afstand houdt. In de memo zijn 5 specifieke suggesties voor communicatie uitgewerkt.

2.4 Aanvullende analyses vragenlijstonderzoek ronde 6 (19-23 augustus)

2.4.1 Mediagebruik

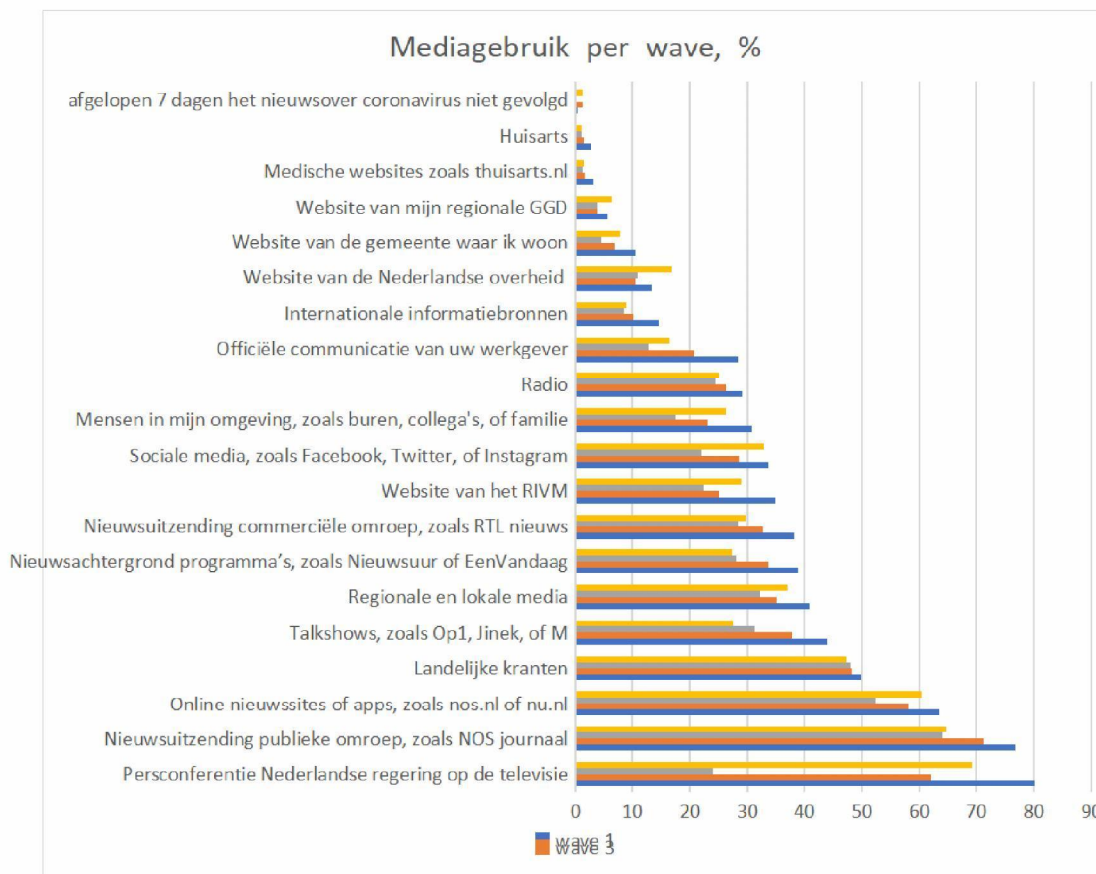
Kernboodschappen:

- Nederlanders blijven het coronanieuws in de media goed volgen. De persconferenties, publieke media en nieuwssites zijn de meest gebruikte bronnen voor informatie over corona.
- Er zijn kleine verschillen in mediagebruik tussen mensen jonger en ouder dan 27. De ouderen gebruiken aanzienlijk minder sociale media als nieuwsbron, de jongeren lezen minder landelijke kranten. Mensen in de buurt zijn voor jongeren relatief een stuk belangrijker als nieuwsbron dan voor ouderen.

In de afgelopen maanden is in vier ronden ('waves') vragenlijstonderzoek aan de respondenten gevraagd: " Welke bronnen waren voor u de afgelopen 7 dagen belangrijk voor nieuws en informatie over het coronavirus?" De respondenten konden meerdere antwoorden geven. In figuur 1 staan de resultaten afgebeeld.

Voor alle mediabronnen is te zien dat tot de vijfde ronde (8 juli- 13 juli) een afname was in het gebruik van media voor nieuws over corona (figuur 1). In de laatste ronde (19 tot en met 23 augustus) neemt het mediagebruik weer toe voor veel van de mediabronnen. Het mediagebruik lijkt samen te hangen met het aantal mensen dat positief test: hoe meer besmettingen, hoe hoger het mediagebruik.

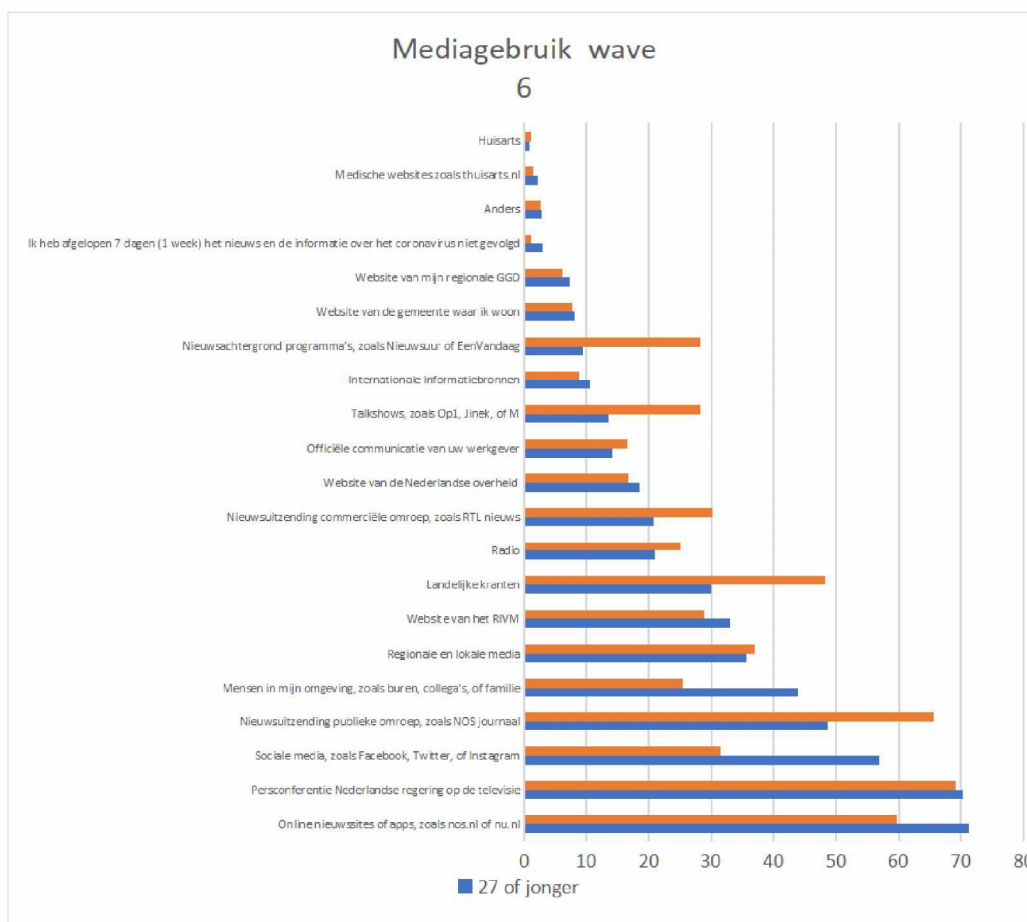
De bronnen die aan het begin van de uitbraak vaak werden geraadpleegd, blijven belangrijke bronnen van informatie. Meer dan de helft van de respondenten volgt het nieuws over corona op de publieke media en op nieuwssites. Ook kijken veel mensen naar de persconferenties van de minister president.



Figuur 1: Mediagebruik per wave van de vragenlijst

In figuur 2 is het mediagebruik voor ronde 6 (19 tot en met 23 augustus) weergegeven, apart voor respondenten van 27 jaar of jonger en ouder dan 27 jaar. Voor de mensen jonger dan 27 zijn online nieuwssites, de persconferenties en sociale media de meest gebruikte nieuwsbronnen. Voor de mensen ouder dan 27 jaar zijn dit persconferenties, de publieke omroep en online nieuwssites.

Het grootste verschil tussen de leeftijdsgroepen zien we bij gebruik van sociale media: 57% van de mensen jonger dan 27 gebruikt dit als nieuwsbron, terwijl 32% van de mensen ouder dan 27 dat doet. Mensen die ouder zijn dan 27 gebruiken veel vaker nieuwsachtergrond programma's als nieuwsbron (28%) dan mensen jonger dan 27 jaar (10%). Voor landelijke kranten zien we een vergelijkbaar verschil (48% vs. 30%) terwijl mensen in de omgeving, zoals burens, voor mensen jonger dan 27 jaar vaker wordt gebruikt als nieuwsbron (44%) dan mensen ouder dan 27 jaar (25%).



Figuur 2: Mediagebruik in wave 6 van de vragenlijst
**** significant verschil tussen jongeren en ouderen ($\chi^2 < 0.01$)**

2.4.2 Open veld analyse

Er heeft een analyse plaatsgevonden op de reacties van respondenten op de afsluitende open vraag in het vragenlijstonderzoek (ronde 1, 3 en 5). Daarbij is aan respondenten gevraagd wat zij gemist hebben in de vragenlijst. Ongeveer 20% van de respondenten liet een reactie achter. Deze reacties worden gebruikt om de vragenlijst te verbeteren. Tegelijkertijd geeft het inzicht in meningen en signalen van de doelgroep over het COVID-19 beleid en thema's die nu onderbelicht zijn. De top-5 van meest genoemde thema's en trends van respondenten zijn:

- Het naleven van maatregelen door anderen, met name over afstand houden.
 Respondenten maken zich zorgen dat anderen de maatregelen minder naleven.
 Regelmatig wordt aangegeven dat ze anderen er niet op durven aanspreken.

- De bredere gevolgen van corona, met name mentale gevolgen van bijvoorbeeld thuiswerken, het combineren van werk met het geven van thuisonderwijs of het afstand houden tot dierbaren. Ook de negatieve gevolgen voor de economie wordt vaak genoemd.
- De invloed van de persoonlijke situatie (werk, persoonlijk, woonsituatie) op de mate waarin de maatregelen kunnen worden nageleefd. Respondenten staan wel achter de maatregel, maar willen graag toelichten waarom het niet altijd lukt om afstand te houden.
- De tegenstrijdigheid in maatregelen en informatie wordt als ingewikkeld ervaren. Men maakt zich daar ook zorgen over. Hierbij speelt ook de tegenstrijdigheid in landelijk beleid en het beleid van een werkgever een rol.
- Zorgen en sentimenten over de strenge regelingen in verpleeghuizen en de eenzaamheid bij ouderen door de afstand tot dierbaren en het gebrek aan bezoek.

2.4.3 Cijfers ronde 6 verduidelijkt

Na publicatie van de ronde 6 resultaten van het vragenlijstonderzoek werden twee onduidelijkheden geconstateerd in de getoonde cijfers. Op de website zijn de gegevens intussen aangepast. Hieronder volgt een toelichting.

Testen met of zonder klachten

Er zijn aanvullende analyses over testen uitgevoerd om de eerdere cijfers te verduidelijken.

- 26% van de respondenten in ronde 6 rapporteert één of meer COVID-19 gerelateerde klachten nu, of in de afgelopen 6 weken.
 - 54% van de mensen met klachten geeft aan dat dit (waarschijnlijk) komt door een onderliggende aandoening.
 - 21% van deze mensen die denken dat klachten vanwege (waarschijnlijk) een onderliggende aandoening komen, heeft zich laten testen in afgelopen 6 weken.
 - 46% van de mensen met klachten geeft aan dat dit nieuwe klachten zijn, die niet door een onderliggende aandoening komen.
 - 45% van deze mensen met nieuwe klachten heeft zich laten testen in de afgelopen 6 weken.
- Het overall-percentage mensen met klachten dat zich laat testen, is van 12% (halverwege juni) toegenomen tot 18% (begin juli) en 32% (halverwege augustus)
- Ca. 11% van het totaal aantal respondenten dat aangeeft zich te hebben laten testen, deed dit zonder klachten.

Sentimenten in gesprekken ten aanzien van de Nederlandse aanpak van de coronacrisis

In de grafiek “Verandering in vertrouwen van Nederlandse aanpak” wordt weergegeven welke opwaartse of neerwaartse trend zichtbaar is over de vragenlijstrondes 1, 3, 5 en 6. Na publicatie op de website is na een controle een percentage in deze grafiek aangepast (zie daarvoor: <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/communicatie-en-vertrouwen>).

Het betreft het sentiment in gesprekken met anderen over de Nederlandse aanpak van de corona-crisis, dat negatiever is geworden. Het percentage deelnemers dat gesprekken als (zeer) positief ervaart is in de zesde ronde gedaald met 33 procentpunt ten opzichte van de eerste meetronde. Op de website werd eerst een daling van 28 procentpunt aangegeven.

2.5 Social Media analyse

In de periode maart – juli is in 5 rondes een analyse uitgevoerd op sociale media. Resultaten hiervan zijn in de vorige beleidsrapportages opgenomen. Vanaf 1 augustus valt dit type onderzoek niet meer binnen de opdracht van de Corona Gedragsunit. De betrokken onderzoeksinstituten hebben een eindverslag opgeleverd. Dit eindverslag wordt ter informatie met deze beleidsrapportage meegestuurd.

2.6 Inspirerende voorbeelden

Het nieuwe deelproject Inspirerende voorbeelden is per augustus rap uit de startblokken gekomen, mede door veel aandacht vanuit de SG’s van het Ministerie van VWS en het Ministerie van Financiën. Doel van het werkpakket is om in verschillende geledingen van de samenleving stimulerende praktijken, creatieve interventies en verhalen op te halen, die mensen stimuleren de Coronamaatregelen (1,5 meter afstand en hygiëne met voorrang) na te leven en vol te houden. Mede op verzoek van VWS wordt nadruk gelegd op de doelgroepen die extra risico lopen (zoals studenten, mensen met een migratieachtergrond) en op (complexe) situaties waar het gedrag moeilijk is vol te houden, zoals de thuissituatie, werk (contactberoepen en de horeca, druk stadscentrum, nachtleven etc). Naast het bestrijden van de pandemie als reden voor de maatregelen, wordt aandacht gegeven aan zoveel mogelijk behoud van kwaliteit van leven, mede in verband met het vergroten van het draagvlak.

We streven naar een aansprekende manier van presentatie en actieve mogelijkheden voor verspreiding. Dit wordt afgestemd met VWS (communicatie Corona VWS) en betrokken intermediaire organisaties (brancheorganisaties, instellingen, kennisinstituten, professionals etc.) die de primaire doelgroep vormen. Met VWS wordt verkend hoe het RIVM via dit deelproject ondersteunend kan zijn aan de VWS Corona publiekscampagne die al in voorbereiding is en aan het werk van het Behavioural Insights Teams (BIT’s).

Belangrijke kanalen ter verspreiding zijn o.a websites (van RIVM, VWS etc.) maar mogelijk ook via een E-magazine.

Volgens planning worden de eerste (6 tot 8) voorbeelden begin november als concreet resultaat opgeleverd (plaatsing op website). Daarna volgen in 2 volgende rondes (steeds na 7/8 weken) nieuwe voorbeelden tot max. 20 tot 25 voorbeelden eind maart 2021.

2.7 Corona Dashboard gedrag

Begin oktober start het *Trendonderzoek omgaan met gedragsregels*. In een cross-sectionele studie onderzoeken we de navolging van en het draagvlak voor de gedragsmaatregelen die zijn ingesteld in het kader van de Coronacrisis. Het doel hiervan is om zowel landelijk als per veiligheidsregio representatieve cijfers te rapporteren waarvan we de ontwikkeling in de tijd driewekelijks kunnen monitoren. Rapportage vindt plaats op het Rijksoverheid Coronadashboard.

De vragenlijst wordt nu definitief gemaakt en afgestemd met het uitgebreidere 6-wekelijkse cohort-vragenlijstonderzoek dat de Corona Gedragsunit uitvoert samen met de 25 GGD'en. Daarna wordt gestart met de eerste meting. De manier waarop de informatie wordt aangeboden en grafisch wordt weergegeven moet nog uitgewerkt worden door het team dat het Rijksoverheid Coronadashboard vormgeeft en vult. Inschatting is dat in de tweede helft oktober cijfers van de eerste meting op het Dashboard zullen worden gepubliceerd.

2.8 Betrokkenheid andere onderzoeken en advisering

Het eindverslag van de experimenten in Amsterdam en Rotterdam over het naleven van de mondkapjesplicht en afstand houden is afgerond. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden met begeleiding door 5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e van de Corona gedragsunit.

2.8.1 Advisering

Vanuit het ministerie van VWS ontvangen we steeds meer ad hoc vragen, die gerelateerd zijn aan gedragswetenschappelijke kennis en onderzoek.

- Advisering hoe een 'escalatieladder systeem' met dreigingsniveau's, in het Corona dashboard de informatie toegankelijker en relevanter kan maken voor meer mensen.

- Bonus zorgpersoneel: Er zijn tips gevraagd hoe je met nudging kunt bevorderen dat werkgevers het formulier goed invullen.
- Naleving thuisisolatie na negatieve test op Schiphol; dit heeft geresulteerd in een beknopt onderzoeksvoorstel.
- Bevorderen thuisisolatie bij klachten en bij terugkeer uit een oranje reisgebied.

Ook vanuit andere partijen ontvangen we vragen om mee te denken, of deel te nemen aan bijeenkomsten of onderzoeken.

- LOT-C verzoekt om input over het bevorderen van naleven gedragsregels door jongeren/ jongvolwassenen
- Het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid vraagt om reflectie op een armband als zichtbare reminder om afstand houden te bevorderen en om inbreng van gedragsexpertise tijdens een studiedag voor handhavers.
- In afstemming met de Corona Gedragsunit worden vragen over vaccinatiebereidheid opgenomen in de CBS Gezondheidsenquête.

Van het OMT is de vraag ontvangen om, ten behoeve van hun advisering op 5 oktober ten aanzien van mondkapjesgebruik, de laatste gedragswetenschappelijke inzichten hiervoor aan te dragen.

3. Corona Gedragsunit in het nieuws

De resultaten van de Corona Gedragsunit zijn in het nieuws gekomen via diverse media, waaronder landelijke krachten als Trouw, de Volkskrant en het Parool, via online nieuwssites als NOS.nl en NU.nl en door radio-interviews. Hierbij was met name aandacht voor jongeren, het volhouden van de maatregelen en testgedrag.

Bij deze de URL's naar de media-uitingen waar medewerkers van de gedragsunit of leden van de onafhankelijke wetenschappelijke adviesraad van de gedragsunit bij betrokken waren, dan wel waarin verwijzingen waren opgenomen naar onderzoeksresultaten van de gedragsunit:

- <https://www.rtinieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5180883/rivm-ouderen-anbo-coronavirus-besmettingen-ziekenhuis>
- <https://fd.nl/economie-politiek/1355479/is-de-anderhalve-meter-echt-nog-nodig>
- https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-mens-heeft-voorpret-nodig-dus-kunnen-we-wel-zonder-coronavrije-stip-op-de-horizon~b451fef6/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dnewssearch%26cd%3D%26ved%3D0ahUKEwjshPz93_nrAhWIM-wKHfU4Bd0QxfQBCEUwAw%26url%3Dhttps%253A%252F%252Fwww.volkskrant.nl%252Fnieuws-achtergrond%252Fde-mens-heeft-voorpret-nodig-dus-kunnen-we-wel-zonder-coronavrije-stip-op-de-horizon%7Eb451fef6%252F%26usg%3DAQvVaw2jT915rc5G-BnwbZPk0_X4

- <https://www.nporadio1.nl/binnenland/26222-meer-burgerinitiatieven-door-corona-hoe-houden-we-dit-vast>
- <https://nos.nl/artikel/2347143-nog-steeds-steun-voor-coronamaatregelen-maar-naleving-kan-veel-beter.html>
- <https://www.nu.nl/coronavirus/6075749/rivm-meer-mensen-laten-zich-testen-bij-coronagerelateerde-klachten.html>
- <https://www.rtinieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5182084/mensen-met-klachten-doen-vaker-test-maar-blijven-niet-binnen>
- <https://www.ad.nl/binnenland/flinke-optater-voor-vertrouwen-in-coronabeleid-deze-fase-is-lastiger-met-meer-polarisatie~af2f83d6/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dnewssearch%26cd%3D%26ved%3D0ahUKEwik2JLo5PnrAhVKzqQKHV3QAisQxfQBCE4wBA%26url%3Dhttps%253A%252F%252Fwww.ad.nl%252Fbinnenland%252Fflinke-optater-voor-vertrouwen-in-coronabeleid-deze-fase-is-lastiger-met-meer-polarisatie%7Eaf2f83d6%252F%26usg%3DAOVVaw3Z65w1C47laWuOZbWsoSVB>
- <https://wnl.tv/2020/09/08/rivm-ook-jongeren-moeten-alert-blijven-op-verspreiding-coronavirus/>
- <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/10/herfst-hoesten-en-corona-de-ggds-moeten-dit-aankunnen-a4011408>
- <https://www.platform31.nl/nieuws/duurzaam-nederland-deelt-inzichten-en-ideeen-op-terschelling>
- <https://www.hpdetijd.nl/2020-09-16/we-moeten-mensen-die-zich-niet-altijd-aan-de-coronamaatregelen-houden-geen-asos-noemen/>
- [https://www.trouw.nl/binnenland/hoe-motiveren-we-ons-om-ons-beter-aan-de-coronaregels-te-houden~b84773f5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dnewssearch%26cd%3D%26ved%3D0ahUKEwik2JLo5PnrAhVKzqQKHV3QAisQxfQBCE4wBA%26url%3Dhttps%253A%252F%252Fwww.trouw.nl%252Fbinnenland%252Fhoe-motiveren-we-ons-om-ons-beter-aan-de-coronaregels-te-houden~b84773f5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dnewssearch%26cd%3D%26ved%3D0ahUKEwik2JLo5PnrAhVKzqQKHV3QAisQxfQBCE4wBA%26url%3Dhttps%253A%252F%252Fwww.trouw.nl%252Fbinnenland%252Fhoe-motiveren-we-ons-om-ons-beter-aan-de-coronaregels-te-houden%7Eaf2f83d6%252F%26usg%3DAOVVaw3VlcTZUWkcNNCAB6zEvtwI](https://www.trouw.nl/binnenland/hoe-motiveren-we-ons-om-ons-beter-aan-de-coronaregels-te-houden~b84773f5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dnewssearch%26cd%3D%26ved%3D0ahUKEwik2JLo5PnrAhVKzqQKHV3QAisQxfQBCE4wBA%26url%3Dhttps%253A%252F%252Fwww.trouw.nl%252Fbinnenland%252Fhoe-motiveren-we-ons-om-ons-beter-aan-de-coronaregels-te-houden%7Eaf2f83d6%252F%26usg%3DAOVVaw3VlcTZUWkcNNCAB6zEvtwI)
- <https://www.volkskrant.nl/a-b6301d43>
- <https://www.parool.nl/amsterdam/amsterdamse-studenten-over-corona-de-regels-zijn-krom~bebf3683/>

4. Blik vooruit komende weken

- De 7^e meting van de gedragsvragenlijst loopt van 29 september – 2 oktober. In deze ronde zal het thema Thuisblijven centraal staan (bij klachten, na terugkeer uit oranje gebied, na waarschuwing door GGD, isolatie na positieve uitslag) extra aandacht krijgen. Het onderwerp mondkapjes is gedurende de uitvraag nog toegevoegd, gezien het dringende advies dat werd afgekondigd om deze in openbare binnenruimtes te dragen. De vragenlijst ronde 7 is afgestemd met DG COVID-19 en met de taskforce Gedragsexpertise van de Coronamelder-app.
- De eerste meting voor opname van gedragsindicatoren op het Corona Dashboard wordt begin oktober uitgevoerd. Vervolgens zal deze metingen elke drie weken

worden herhaal. Publicatie van de resultaten van de 1^e meting wordt in de 2^e helft van oktober verwacht. Omdat het een eerste meting betreft gaan we nu uit van drie weken doorlooptijd van meting naar publicatie.

- Volgens planning worden de eerste (6 tot 8) inspirerende voorbeelden begin november als concreet resultaat opgeleverd (plaatsing op website).
- Een geïntegreerde memo Thuisisolatie/Quarantaine wordt opgepakt.
- Een kwalitatief onderzoek op Schiphol onder reizigers uit oranje gebieden, ten aanzien van quarantaine en testen, wordt verder uitgewerkt.
- De volgende beleidsrapportage wordt opgeleverd op 5 november.

5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e

RIVM Corona Gedragsunit